

Marija Magdalena - "Apostola Apostolorum". Egzegetsko-teološki studij Iv 20, 11-8 u komunikacijskoj perspektivi

Svoboda, Magdalena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:797596>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**MARIJA MAGDALENA – »APOSTOLA APOSTOLORUM«
Egzegetsko-teološki studij Iv 20, 11-18 u komunikacijskoj perspektivi**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. s. Silvana Fužinato Studentica: Magdalena Svoboda

Đakovo, 2020.

Sadržaj

<i>Sažetak</i>	2
<i>Summary</i>	3
Uvod	4
1. Marija Magdalena u apokrifnim spisima	5
1.1. FILIPOVO EVANĐELJE	5
1.2. TOMINO EVANĐELJE.....	9
1.3. PETROVO EVANĐELJE	12
2. Marija Magdalena u Novom zavjetu	14
2.1. EVANĐELJE PO MATEJU	15
2.2. EVANĐELJE PO MARKU	17
2.3. EVANĐELJE PO LUKI	21
2.4. EVANĐELJE PO IVANU	24
3. Od traženja Raspetoga do susreta s Uskrslim (Iv 20, 11-18)	25
3.1. DELIMITACIJA Iv 20, 11-18.....	26
3.2. SINTAKTIČKA ARTIKULACIJA Iv 20, 11-18.....	28
3.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA Iv 20, 11-18.....	31
3.3.1. <i>Narativni uvod (Iv 20, 11)</i>	31
3.3.2. <i>Marija i anđeli (Iv 20, 12-13)</i>	34
3.3.3. <i>Marija i Isus (Iv 20, 14-17)</i>	35
3.3.4. <i>Zaključak (Iv 20, 18)</i>	39
3.4. MARIJA MAGDALENA – NAVJESTITELJICA USKRSLOGA	40
Zaključak	44
Literatura	45

Sažetak

MARIJA MAGDALENA – »APOSTOLA APOSTOLORUM«

Egzegetsko-teološki studij Iv 20, 11-18 u komunikacijskoj perspektivi

Diplomski rad pod naslovom »Marija Magdalena – 'Apostola apostolorum'« posvećen je analizi osobe i uloge Marije Magdalene u ranoj kršćanskoj zajednici koja i vjernicima današnjeg vremena može biti i jest model vjernog nasljedovanja Uskrsloga i autentičnog vršenja povjerenja poslanja u Crkvi i svijetu. U prvom dijelu rada donosimo prikaz Marije Magdalene u pojedinim apokrifnim spisima, oslikavajući probleme prvih kršćanskih zajednica. Drugi dio posvećen je Mariji Magdaleni u kanonskim evanđeljima. Svi evanđeoski odlomci u kojima se pojavljuje povezani su s Isusovom mukom, smrti i uskrsnućem. U tom dijelu posebnu pozornost posvećujemo različitim prikazima Marije Magdalene u pojedinim evanđeljima. U trećem, glavnom dijelu rada pod nazivom »Od traženja Raspetoga do susreta s Uskrslim«, donosimo egzegetsko-teološku analizu Iv 20, 11-18 u komunikacijskoj perspektivi, prikazujući Mariju Magdalenu kao »apostola apostolorum«, prvu navjestiteljicu Uskrsloga učenicima prema Ivanovu evanđelju, vraćajući joj njezino izvorno biblijsko značenje i otkrivajući ju kao model nasljedovanja za čitatelje današnjeg vremena.

Ključne riječi: *Ivanovo evanđelje, Marija Magdalena, »apostola apostolorum«, komunikacijska perspektiva*

Summary

MARY MAGDALENE – »THE APOSTLE OF THE APOSTLES« Exegesis-theological study of Jn 20, 11-18 in a communication approach

The thesis titled »Mary Magdalene – 'The apostle of the apostles'« is devoted to the analysis of the person and function of Mary Magdalene in the early Christian community, which for the today's believers can be and is the model of faithful followership of the Risen Christ and an authentic implementation of the entrusted mission in the Church and in the world. In the first part we introduce the overview of Mary Magdalene in the individual apocryphal writings, describing the problems of the first Christian communities. The second part is devoted to the representation of Mary Magdalene in canonical gospels. All the fragments in which she reveals are related to the passion, death and resurrection of Jesus Christ. In this part we pay special attention to the various descriptions of Mary Magdalene in the individual gospels. In the third, central part titled »From the search for the Crucified to the encounter with the Resurrected« we will approach to a exegetical-theological analysis of evangelical fragment John 20, 11-18 in a communication approach representing Mary Magdalene as »the apostle of the apostles«, the first herald of the Risen Christ to the disciples according to the Gospel of John, restoring her original biblical meaning and revealing her as the followership model for today's readers.

Keywords: *Gospel of John, Mary Magdalene, »the apostle of the apostles«, communication approach*

Uvod

U ovom diplomskom radu analizirat ćemo novozavjetni lik Marije Magdalene prema Ivanovu prikazu njezina susreta s Uskrsim (20, 11-18). Uz nju vežemo različite interpretacije, ne samo u povijesti egzegeze, nego i izvan evanđelja i crkvenog nauka. Tako susrećemo različite interpretacije u povijesti književnosti i umjetnosti za koje gotovo nemamo nikakvog utemeljenja. Najveću poteškoću predstavlja opće prihvaćeno mišljenje o Mariji Magdaleni kao bludnici, iako u evanđeljima ne nalazimo potvrdu niti uporište za takvo poimanje. Analiza prikaza lika i uloge Marije Magdalene i ostalih žena u odnosu na novozavjetne tekstove i apokrifne spise daje nam uvid u probleme koje su prve zajednice imale s obzirom na položaj i ulogu žena.

Rad se dijeli na tri dijela. U prvom dijelu predstaviti ćemo tri značajna apokrifna evanđelja iz prvih stoljeća u kojima se spominje Marija Magdalena. U njima ćemo ju promatrati kao osobu koja ima istaknutu ulogu u ranoj Crkvi i kao uzornu Isusovu učenicu koja je posebno istaknuta među ostalima.

U drugom dijelu rada posebnu pozornost posvetit ćemo ulozi Marije Magdalene u kanonskim evanđeljima koja je također od iznimnog značenja za ispravno poimanje njezine osobe i poslanja. U sva četiri evanđelja Marija Magdalena pojavljuje se više puta. U evanđeljima čitamo o njoj kao o Isusovoj vjernoj učenici koja ga je ustrajno pratila tijekom njegova zemaljskog života, pa sve do muke i smrti i uskrsnuća. No ipak, najistaknutiju ulogu Marija Magdalena će odigrati kao navjestiteljica i svjedokinja Kristova uskrsnuća. S obzirom na izvještaje o Magdaleninom dolasku na grob, zbog mnoštva detalja, većina bibličara smatra Ivanovo evanđelje najvjerodostojnijim.

Treći dio, podijeljen na četiri manja poglavlja, posvetit ćemo detaljnijoj analizi Marije Magdalene u svjetlu njezina susreta s uskrsim Kristom prema Ivanovu evanđelju. Dakle, u prvom poglavlju odredit ćemo delimitaciju teksta Iv 20, 11-18 u kojem je Ivan smjestio izvještaj o ukazanju Uskrsloga Mariji Magdaleni. Nadalje, u drugom poglavlju definirat ćemo strukturu teksta prema kojoj ćemo u trećem poglavlju donijeti detaljniju egzegetsko-teološku analizu Iv 20, 11-18. U četvrtom, posljednjem poglavlju prikazat ćemo značenje Ivanova izvještaja o Mariji Magdaleni te njezinu ulogu i poslanje koje i vjernicima današnjeg vremena pruža autentičan model nasljedovanja Raspetoga i svjedočenja Uskrsloga.

1. Marija Magdalena u apokrifnim spisima

Osim u novozavjetnim tekstovima koje je Crkva priznala kao kanonske i o kojima ćemo govoriti u idućim poglavljima, Marija Magdalena ima važnu ulogu u apokrifnim tekstovima od kojih se neki mogu smatrati gnostičkim. Apokrif dolazi od grčke riječi *apokryfos* što znači »tajan spis, spis koji se krije pod stolom.«¹ Biblijski apokrifi su knjige nestalnih, nepoznatih autora, koje naslovima i sadržajem nalikuju sv. Pismu, ali od Crkve nisu primljene u kanon niti priznate kao nadahnute. Autori većine apokrifa su Židovi, a nekih iz kasnijeg doba i kršćani. Po naslovu se pripisuju nekoj poznatoj osobi, istaknutoj u povijesti ili u samoj Bibliji, ali su inače pseudonimi pod kojima se kriju dotični pisci.² Drevna Crkva nazvala je apokrifima, to jest »skrivenima« neke spise koji su po svojim značajkama i po samome sastavu nudili iskrivljenu sliku Isusove osobe. Apokrifna evanđelja Crkva nije prihvatila od samog početka i nisu se nikad rabila ni u kontroverzijama, a kamoli u bogoslužju.³ Novozavjetni apokrifi pisani su počevši od II. stoljeća pa sve do IX. st. posl. Kr. i oni uglavnom slijede novozavjetne rodove (evanđelja, djela, poslanice, apokalipse) i često se naslovljuju po imenima apostola.⁴

U ovom ćemo poglavlju nastojati predstaviti lik Marije Magdalene i njezinu ulogu u apokrifnim evanđeljima. Obradit ćemo tri apokrifna spisa: Filipovo, Tomino i Petrovo evanđelje. U njima je Marija Magdalena prikazana kao učenica koja ima poseban odnos s Isusom, ali i kao učenica koja dolazi u sukob s muškim učenicima o čemu govori Tomino evanđelje.⁵

1.1. FILIPOVO EVANĐELJE

Važan tekst koji nastaje u valentinijanskoj sekti je Filipovo evanđelje. Taj se naslov javlja jedino u bilješkama na kraju, što bi lako mogao biti kasniji dodatak, a apostol Filip je u djelu spomenut samo jedanput. No Filip je važna osoba u kršćanskoj tradiciji,

¹ Usp. Apokrif, u: A. REBIĆ (ur.), *Mali religijski rječnik*, Zagreb, 1997., 9., ovdje 9.

² N. ŽUVIĆ, Otkrivenje sv. Ivana i apokrifi, u: *Bogoslovska smotra* 22(1934.)1, 47-68., ovdje 47.

³ Usp. R. FISICHELLA, Apokrifi, u: A. STARIĆ (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik*, Zagreb, 2009. 54-55., ovdje 54.

⁴ Usp. J. R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, Zagreb, 2011., 8.

⁵ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, Zagreb, 2018., 153.

a to jedino spominjanje lako je moglo biti dovoljno da mu se pripíše čitavo djelo.⁶ Pretpostavlja se da apokrif datira u II.-III. st. posl. Kr., te da mu je izvorni jezik grčki. Nadalje, smatra se da mu je podrijetlo u Siriji.⁷

Marija Magdalena pojavljuje se u Evandjelju po Filipu na dva mjesta. Prvi tekst pomaže u identificiranju Marije iz Magdale jer je razlikuje od drugih Marija koje su Isusa pratile što ujedno dovodi do sljedećih pitanja. Koliko žena je pratilo Isusa? Koje su to žene bile i što znači izraz »družica njegova« koji je pripisan upravo Magdaleni?⁸ Dakle, Isusa su pratile tri žene, iako osobitu naklonost iskazuje Mariji Magdaleni.⁹ Tekst glasi: »Tri su bile koje su uvijek hodale uz Gospodina: Marija, njegova majka, sestra, i Magdalena, ona koju nazivahu njegovom družicom. Njegova majka i njegova sestra, i družica njegova, sve tri zvale su se Marije.«

U Evandjelju po Filipu Magdalena je jedna od tri žene »koje uvijek idu s Gospodinom« i samo je ona nazvana njegovom družicom. Jane Schaberg upozorava da je u gnostičkoj literaturi jedino mjesto gdje je tako nazvana i da nitko osim nje nije nazvan Gospodinovim drugom/pratiteljem. U Bibliji je samo za Henoka i Nou rečeno da »hodaju s Bogom« (usp. Post 5, 24; 6, 9). Jane Schaberg smatra mogućim da taj izraz iz židovske mističke predaje odjekuje u ovom tekstu u odnosu na Mariju iz Magdale. Problem koji se pojavljuje u tekstu u odnosu na identifikaciju žena koje prate Isusa nije vidljiv iz hrvatskog prijevoda jer on već sadrži odabrano rješenje. Problem predstavlja različito označivanje sestre: prema izvorniku prvi spomen sestre trebalo bi prevesti kao »njezina sestra«, drugi »njegova sestra«. Iz toga proizlazi da Isusa prate četiri žene: Marija, njegova majka, njezina sestra, Marija iz Magdale i njegova sestra. Broj od četiri žene u Isusovoj pratnji razlikuje se od najavljene tri žene na početku rečenice. Slike Petersen navodi da se u slučaju takvih nejasnoća pribjegava nagađanju. U ovom slučaju smatra se preporučljivim da se kod spomena prve sestre »njezina« promijeni u »njegova« te da se tako unaprijed utvrdi da se u oba slučaja radi o Isusovoj sestri.¹⁰

⁶ J. R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, 164.

⁷ Usp. *isto*, 164.

⁸ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 179.

⁹ J. M. ROBINSON (ur.), *Knjižnica Nag Hammadi*, Zagreb, 2002., 93.

¹⁰ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 179-180.

Prevoditelj Evanđelja po Filipu na hrvatski riješio je problem dvaju popisa žena tako što je posve izostavio posvojnu zamjenicu uz prvi spomen sestre, uz drugi spomen pojasnio je da se radi o Isusovoj sestri. Sva rješenja ostaju pri tome da su Isusa slijedile tri žene te da se Marija Magdalena razlikovala od drugih Marija upravo po Isusovom posebnom odnosu prema njoj o čemu više govori opis Marije iz Magdale kao Gospodinove družice.¹¹

Slike Petersen iza oznake družica vidi gnostičku pozadinu teologije sadržane u Evanđelju po Filipu koja se u cijelosti može pripisati tzv. valentinijanskoj gnozi. Nebeski Krist je u Evanđelju po Filipu drug svete duhovne ženske moći. Isto tako su zemaljski Isus i Marija Magdalena drugovi. Muški Isus bi bez ženskog dijela bio manjkav. U tom smislu, Marija Magdalena predstavlja taj nužni Isusov dio. Naglašava se da bi iz teksta kao što je Evanđelje po Filipu bilo pogrešno izvoditi zaključke o povijesnim osobama. U Evanđelju je rečeno da Isus voli Mariju Magdalenu više nego druge učenike i da je često ljubio njezine (...). Taj dio teksta je oštećen i ne može se sa sigurnošću reći na koji se dio tijela odnosi. Navode se četiri mogućnosti: usne, noge, obraz i čelo. Iznijet ćemo različita tumačenja drugih znanstvenika koji su također pokušali odrediti značenje poljupca u odnosu Isusa i Marije Magdalene. Prema novozavjetnom teologu Robertu Priceu ljubljenje može često označavati spolni odnos, ali u gnostičkom tekstu spolni odnos ukazuje na odnos čisto duhovne i metaforičke prirode. S druge strane Antti Marjanen zastupa tumačenje da su Isus i Marija Magdalena prototip ujedinjenja između Krista i njegove Crkve te da je njihov odnos stoga isključivo duhovan.¹²

Slike Petersen tumači poljubac također u cjelini Evanđelja po Filipu, ali i u okviru antičkoga društva i značenja koje ima u kršćanstvu, osobito u liturgiji. U tumačenju poljupca u cjelini Evanđelja i duhu gnostičkoga učenja ona polazi od rečenice: »Mudrost koju zovu jalova, majka anđela.« Mudrost, prema valentinskoj mitologiji, sudjeluje u radnjama koje vode do stvaranja. Budući da se stvaranje smatra negativnim, mudrost je ovdje nazvana neplodnom. Prema tome, zaključuje da se očito ne radi o rađanju djece, nego da su ishod poljubaca duhovni plodovi.¹³

¹¹ Usp. *isto*, 180.

¹² *Isto*, 181-183.

¹³ *Isto*, 184-185.

Slike Petersen smatra da se poljubac treba tumačiti i u kontekstu antičkoga svijeta jer se značenje poljupca mijenjalo kroz povijest. Shodno tome, donosimo neke točke njezinog ishoda istraživanja:

1. Poljupci su posvjedočeni u kršćanskom slavlju euharistije od drugog stoljeća poslije Krista: najprije se javlja nakon molitve, a prije prinošenja na oltar kruha i vina, poslije su premješteni unutar slavlja euharistije.
2. Niz dokumenata svjedoči da je poljubac sastavni dio rituala krštenja ili ređenja te da se ljube okovi mučenika u zatvoru.
3. Tekstovi pisani kada i Evandjelje po Filipu sadrže polemike o ljubljenju. Klement Aleksandrijski piše protiv poljubaca bez ljubavi i protiv neobuzdanih poljubaca.
4. Može se pretpostaviti da kršćanski ritual ljubljenja nije bio neobičan jer nije poznat ni jedan primjer poganske polemike u odnosu na kršćanske poljupce.¹⁴

U spisima iz Nag Hammadija, prema S. Petersen, poljupcima se dalje predaje znanje objave: Isus je onaj koji ljubi, osobe koje ljubi mogu biti različite. U tom smislu ona upućuje na tzv. Drugo otkrivenje po Jakovu. Ovdje je poljubac izravno povezan s gnostičkim znanjem objave. To što Isus Jakova oslovljava s ljubljeni nije dovelo do spekulacija da se radi o erotskom odnosu. Osim toga, tijelo je, unatoč pozitivno konotiranim tjelesnim doticajima, u tekstu jednoznačno negativno vrednovano. Kad Jakov pokušava dirnuti Isusa, ne uspijeva, samo čuje njegov glas što govori da se Isus ne nalazi u stanju normalne tjelesnosti.¹⁵

Na temelju izloženoga, možemo zaključiti da poljupci općenito i poljubac u usta posebno u gnostičkim tekstovima imaju značenje rituala koji utvrđuje povezanost među članovima određene skupine te posebno znaka daljnjeg prenošenja duhovnog znanja na izabrane pojedince ili posebne skupine. Osobito prikladnim za simboliziranje prenošenja pojavljuje se poljubac u usta jer se preko usta dalje prenose riječi. Marija Magdalena preko poljubaca u usta prima od Isusa posebno znanje. Ona se pojavljuje kao posebna učenica što uzrokuje prigovore i ljubomoru od drugih učenika. Autori i

¹⁴ Usp. *isto*, 185-186.

¹⁵ *Isto*, 187-188.

autorice koji prihvaćaju opisano značenje poljupca i poljupca u usta, ipak ne odbacuju posve mogućnost erotske konotacije. Jane Schaberg prihvaća dvosmislenost odnosa Isusa i Marije Magdalene u Evanđelju po Filipu kao poziv da se izbjegne dvije alternative patrijarhalnog poimanja: da svaki muško-ženski odnos mora uključivati seksualni odnos; ili da sveta ili duhovna muško-ženska veza takav odnos ne smije uključivati.¹⁶

1.2. TOMINO EVANĐELJE

Tomino koptsko evanđelje sastoji se od 114 izreka pripisanih Isusu, od kojih su mnoge pronađene u evanđeljima, ali neke su inače nezabilježene i ne izvješćuju ništa o njegovoj službi, mucu ili uskrsnuću. Dijelovi tog evanđelja pronađeni su na prelasku u dvadeseto stoljeće u Egiptu.¹⁷ Prema prijepisima prva grčka verzija Evanđelja po Tomi nije mogla nastati kasnije od drugog stoljeća.¹⁸ No ima osnova da držimo da bi barem neke izreke mogle sezati do prvog stoljeća poslije Krista što otvara pitanje odnosa najranijeg oblika Tomina evanđelja prema kanonskim evanđeljima. Otprilike polovica izreka toga evanđelja vrlo je slična izrekama u sinoptičkim evanđeljima. Stoga je vrlo moguće da su izreke iz Tomina evanđelja izravno preuzete iz kanonskih evanđelja te su ih prepisali kako bi se uklopile u autorov teološki pogled.¹⁹

Evanđelje po Tomi ilustrira probleme za koje se obično smatralo da pripadaju prvom stoljeću: neslaganje o apostolstvu, nesigurnost u pogledu uloge Jakova pravednog, zanimanje za Isusove izreke.²⁰ Rasprave su se vodile oko identiteta Marije u evanđelju po Tomi. Uz mišljenje da se pod imenom Marija može misliti na razne ženske likove iz kršćanske predaje, općenito je prihvaćeno da se radi o Mariji iz Magdale. Naime, kad se Evanđelje po Tomi čita zajedno s drugim gnostičkim tekstovima, u kojima se suprotstavljaju Marija Magdalena i Petar, čini se razboritim da se i u ovom spisu pritom misli na Mariju Magdalenu. U Tominu evanđelju je izričito imenovano samo nekoliko

¹⁶ Usp. *isto*, 189.

¹⁷ Usp. J. R. PORTER, *Izgnubljena Biblija*, 166.

¹⁸ Usp. UWE-KARSTEN PLISCH, *The gospel of Thomas*, Stuttgart, 2008., 15.

¹⁹ Usp. J. R. PORTER, *Izgnubljena Biblija*, 166.

²⁰ M. MEYER, *Gnostička otkrića*, Zagreb, 2006., 63.

učenika: Juda, Toma Blizanac, Jakov pravednik, Petar, Šimun, Matej.²¹ U Spasiteljevom dijalogu posebna pozornost među učenicima posvećuje se Mariji Magdaleni, Mateju i Judi.²² U Tominu evanđelju dva puta govore žene, Marija i Saloma. Marija pita o karakteristikama učenika: »Komu su tvoji učenici nalik?« Isus joj odgovara da su nalik djeci koja posjedaše na tuđe polje. Smatra se da taj dio upućuje na Marijin uvid u spoznaje slične Tominima. Koje značenje može imati za tumačenje uloge Marije Magdalene u tom spisu, postaje jasnije ako se uzme u obzir da je u tom spisu Petar prikazan kao inferioran u znanju i statusu u odnosu na Tomu.

Marija se u tekstu pojavljuje još jednom u raspravi između Isusa i Petra. Tekst glasi: »Šimun Petar im reče: 'Neka Marija ode od nas, jer žene nisu dostojne života.' Isus reče: 'Ja sam ću je voditi da je učinim muškom, kako bi i ona postala živim duhom poput vas muškaraca. Jer svaka žena koja sebe učini muškom, ući će u Kraljevstvo nebesko.'«²³ Autor preporučuje da se kao autentično tumačenje te izreke uzme njezino simbolično značenje. U starim spisima žena predstavlja sve što je zemaljsko, prolazno, pasivno i osjetilno, a muško sve što je nebesko, neprolazno, aktivno i razumno. Preobrazba žene u muškarca, kako Isus nalaže u Tominom evanđelju, može se protumačiti kao preobrazba propadljivog u nepropadljivo, a ta je preobrazba potrebna za muško i žensko podjednako.²⁴ Ako se taj tekst uspoređi s Evanđeljem po Mariji u kojemu Petar također napada Mariju, razlika je u tome što Mariju ovdje ne brani učenik, nego sam Isus. Petrov napad ovdje je dosljednije postavljen nego u Evanđelju po Mariji. U tom evanđelju on niječe Mariji iz Magdale autoritet koji joj pripada na temelju posebnog odnosa s Isusom i posebnog znanja koje je od njega primila. U Evanđelju po Tomi, Petar traži da se Mariju isključi iz skupine učenika jer, kao i sve žene, nije dostojna života. Isus odbacuje taj zahtjev i obećava da će ona uz njegovu pomoć doživjeti preobrazbu koja će ju učiniti dostojnom ulaska u Kraljevstvo nebesko. Iz Isusova odgovora na Petrov upit vidljivo je da se ono što je rečeno o Mariji odnosi na

²¹ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 200.

²² M. MEYER, *Gnostička otkrića*, 73.

²³ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 200.

²⁴ Usp. M. MEYER, *Gnostička otkrića*, 72-73.

svaku ženu, a ne samo na Mariju. Tako Marija Magdalena biva paradigma za sve žene i vrednovanje ženskosti te tumačenje spolnih razlika.²⁵

Kad Isus u Evanđelju po Tomi potvrđuje, nasuprot Petrovu stajalištu, da se Marija može spasiti ako, kao i sve žene, postane muškarac, vjerujemo da tu izreku treba razumjeti kao izreku o oslobođenju.²⁶ Isusov odgovor Petru je dvoznačan. Protiv Petrovog zahtjeva za isključivanjem Marije Magdalene Isus ne argumentira time da žene kao takve treba prihvatiti, nego joj daje obećanje da će moći postati muško. Marija i žene ostaju u zajednici, ući će u Kraljevstvo nebesko, ali se trebaju promijeniti, trebaju postati muško. Takvo što se ne traži od muškaraca. Izraz koji izaziva brojne rasprave jest »učiniti muškim«. Jane Schaberg i Pamela Thimmes donose tri različita tumačenja toga izraza:

1. Oponašanje muškaraca odijevanjem muške odjeće i nošenjem kratke kose što može značiti radikalni asketski izbor koji se poima kao nijekanje seksualnog života.
2. Tumačenje fraze u duhu platonskog mita o androginom čovjeku onako kako se reflektira u pripovijesti o stvaranju u Knjizi postanka, naime, kao povratak u stanje nedužnosti.
3. Bipolarni svjetonazor prema kojemu, kao što smo naveli, žensko znači zemaljsko, senzualno, nesavršeno, pasivno, a muško znači transcendentno, čedno, savršeno, aktivno. Put spasenja događa se od onoga što je fizički i zemaljsko prema onome što je duhovno i nebesko.²⁷

U tumačenjima se smatra miješanje važnim ukidanje rodne razlike u postojanju muškarcem, dok je važnije Isusovo odbacivanje Petrovog zahtjeva da Marija napusti skupinu kao i dodjeljivanje sposobnosti Mariji da bude jednaka muškarcima. U pozadini teksta autori pretpostavljaju sukobe u zajednici oko uloge žena. Tako Antti Marjanen smatra da cijeli govor može predstavljati dva suprotna stajališta u zajednici. Jedno naglašava da

²⁵ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 201.

²⁶ M. MEYER, *Gnostička otkrića*, 73.

²⁷ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 201-202.

asketska skupina treba biti samo muška, isključujući prema ženama, a drugo inzistira da i muški i ženski askete imaju pravo biti u istoj zajednici tako dugo dok žene ne postanu muškarci. Iz Petrovih govora u Evanđelju po Tomi koji su prikazani kao neprikladni, a njegov položaj niži u odnosu na druge učenike, možemo zaključiti da Petrov prijedlog da se Mariju isključi kao onu koja nije vrijedna života, čitatelj treba shvatiti kao znak njegova neznanja.

Također se može zaključiti da u tekstu postoje dva stava o ženskosti: prvo je da ženskost kao i muškost treba biti ukinuta kako bi se ušlo u Kraljevstvo, a drugo je da ženskost treba postati muškost da bi ušla u Kraljevstvo. Premda u drugom slučaju partikularno muško vrijedi kao univerzalno ljudsko, ipak, možemo i to pozitivno vrednovati. Naime, to da žene mogu »postati muško« proširuje granice hegemonijskog rodnog poretka i paradoksalno otkriva savitljivost i prilagodljivost kategorija muškog i ženskog. Rodni identitet i rodne razlike nisu viđeni kao fiksni. Osim toga, važno je da Isus svojim odgovorom odbija Petrov zahtjev i brani Mariju. Što god moglo biti značenje izraza »učiniti muškim«, Petrov pokušaj isključenja žena iz kruga učenika odbijen je kao pogrešan i to izravno i autoritativno od samoga Isusa.²⁸

1.3. PETROVO EVANĐELJE

Uz *Evanđelja djetinjstva*, nalazimo i skupinu *Evanđelja muke*, koja pokazuju slične značajke i legendarne razvoje događaja, ali se bave završetkom Isusova života. Najranije od tih djela je Petrovo evanđelje. Bilo je izgubljeno mnogo stoljeća sve dok u kasnom XIX. st. nije u Egiptu pronađen fragment kojemu nedostaje početak i kraj.²⁹

Evanđelje po Petru počinje pripoviješću o Isusovoj mucu i to nakon Pilatova pranja ruku, a završava nedovršenom rečenicom koja opisuje povratak učenika njihovim domovima. Petar, pripovjedač događaja, i Andrija, njegov brat, uzimaju mreže i odlaze na more. Usporedba Evanđelja po Petru i kanonskih evanđelja pokazuje slaganja i razlike. Petrovo evanđelje slijedi glavne linije kanonske predaje, ali sa značajnim varijacijama u detaljima. Ugledni teolog Armitage Robinson i teoretičar književnosti Andrew Rutherford izradili su sinopsu Petrova evanđelja i kanonskih evanđelja te su zaključili da su događaji između ukopa i uskrsnuća kod Petra opisani s mnogo više

²⁸ Usp. *isto*, 203-205.

²⁹ Usp. J. R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, 144

detalja nego u kanonskim evanđeljima. Unatoč tome smatrali su važnim ukazati na razlike u prikazu uloge žena u događajima uskrsnuća i na istaknuto mjesto dodijeljeno Mariji iz Magdale. Unatoč tome što spis donosi brojne standardne detalje Isusovog razapinjanja, ne spominje ni jednu ženu pod križem. Ann Graham Brock uspoređujući Petrovo i Lukino evanđelje zaključuje da u oba spisa postoji tendencija da se smanji kontrast između muških učenika koji su pobjegli i vjernih žena koje su ostale uz križ unatoč opasnosti za vlastiti život. Taj kontrast je prikazan na različit način.

Luka spominje žene u sceni razapinjanja kao i druga kanonska evanđelja, ali ne spominje da su muški učenici pobjegli nakon Isusova uhićenja. Evanđelje po Petru žene uopće ne spominje. Marija Magdalena prvi puta se spominje u prizoru u kojem odlazi zajedno s prijateljicama na Isusov grob kako bi obavile službu koju prema židovskim običajima nad pokojnicima čine žene. Značajno je da je Marija Magdalena ovdje izričito nazvana »učenicom« Gospodinovom. Prema mišljenju Jane Schaberg, njezina važnost kao učenice naglašena je i trostrukim spominjanjem njezina straha od Židova. Kao i u kanonskim evanđeljima prikazana je kao voditeljica skupine žena čija imena ovdje nisu spomenuta. Marija Magdalena i druge žene ne susreću na grobu Isusa već usred grobnice nalaze mladića koji im govori da je Isus uskrsnuo i otišao te dodaje, ako ne vjeruju, da pogledaju mjesto gdje je ležao i vidjet će da ga nema. Dalje tekst govori da su uplašeno pobjegle. Taj opis podsjeća na Markovo evanđelje. No Petrovo evanđelje ne izvješćuje da su žene šutjele i da nisu prenijele poruku niti da su primile ikakvo poslanje dok su po Markovu evanđelju poslani javiti učenicima i Petru. Za ulogu Marije Magdalene i žena, prema mišljenju Ann Graham Brock, potrebno je imati na umu da se u tom spisu o ukazanju pripovijeda tri puta: 1. čuvarima i starješinama ukazuje se Isus, 2. Mariji Magdaleni i drugim ženama ukazuje se mladić u blistavoj odjeći, 3. Petar i Andija svjedoče o Isusovu ukazanju na jezeru. Pripovijest o ukazanju čuvarima i starješinama na grobu koji time postaju svjedoci uskrsnuća novi je element koji se ne pojavljuje u kanonskim evanđeljima. Zbog toga žene nisu prve svjedokinje uskrsnuća niti posrednice navještaja.³⁰

Sažimajući, može se reći da Evanđelje po Petru pripisuje značajnu ulogu Mariji Magdaleni. Predstavlja je kao voditeljicu skupine žena i kao Isusovu učenicu i s time

³⁰ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 156-158.

svjedoči da je predaja o ženama na grobu postojana i u drugom stoljeću poslije Krista. Uloga žena ipak je umanjena u korist muških učenika, jer im se uskrsli ukazuje i ne primaju nikakvo poslanje.³¹

2. Marija Magdalena u Novom zavjetu

Nakon prikaza Marije Magdalene u apokrifnim spisima, u drugom dijelu rada prikazat ćemo njezin lik i ulogu u kanonskim evanđeljima. Prije svega, potrebno je voditi računa o činjenici da se interpretacija Marije Magdalene u pojedinim evanđeljima razlikuje. U evanđeljima uskrsnuli Krist se uvijek ukazuje dvjema ili nekolicini osoba. No, zanimljivo je uočiti da samo jedno jedino izvješće govori o susretu Isusa Krista s pojedincem. Riječ je o susretu Uskrsloga s Marijom Magdalenom u rano uskrsno jutro.

Prema evanđeoskim izvještajima, Uskrsli se ponajprije susreće sa ženama: Marijom iz Magdale i drugom Marijom, a zatim s apostolima i učenicima.³² Evanđelja ženama pridaju veliki prostor, ali unatoč tome u njima ne nalazimo sustavno razrađene nauke o ženi. Ipak u izvješćima o Isusovim konkretnim i osobnim susretima sa ženama otkrivamo Isusov stav prema njima.³³ Papa Ivan Pavao II. u apostolskom pismu *Mulieris dignitatem* ističe da »u osobi i poslanju Isusa Krista spoznajemo što stvarnost spasenja znači za poziv i dostojanstvo žene«.³⁴

Žene se pojavljuju u Isusovom životu kao njegove pomoćnice i suradnice koje ga prate zajedno s učenicima na njegovu putu. Tu su i žene skrhane bolešću ili žalošću koje Isus tješi i liječi. No jednako tako i žene grješnice, bludnice za koje se Isus na poseban način zauzima razgovarajući s njima i uzimajući ih u zaštitu pred ljudskim zakonima.³⁵ Nadalje, žene su prvi navjestitelji Isusova uskrsnuća od mrtvih (Mt 28, 10; Mk 16, 9-11; Iv 20, 14-18).³⁶ One su nadasve njegove učenice, prijateljice, slušateljice i čuvarice

³¹ Usp. *isto*, 159.

³² B. LUJIĆ, *Iskre ljubavi iz evanđelja*, Zagreb, 2001., 174-175.

³³ Usp. C. TOMIĆ, Žene u evanđelju, u: *Veritas* 17(1978)2, 27., ovdje 27.

³⁴ IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu žene prigodom marijanske godine*, Zagreb, 1989., 38.

³⁵ Usp. A. LJUMANOVIĆ, Žene u Isusovu poslanju, u: *Obnovljeni život* 45(1990), 519-533., ovdje 520.

³⁶ M. CRVENKA, *Žene u Bibliji*, Zagreb, 2015., 21.

spasenjske poruke, a onda i svjedoci vjere u njega i u njegovo uskrsnuće.³⁷ Kod Isusa, žena je suradnik na njegovu djelu spasenja. On im otkriva tajne Kraljevstva Božjega. Prema Isusovom učenju jasno je da žena ima dovoljno prostora da djeluje u Crkvi kao ravnopravni svjedok vjere i širenja Kraljevstva Božjega na zemlji.³⁸

2.1. EVANĐELJE PO MATEJU

U Evanđelju po Mateju Marija Magdalena se prvi puta pojavljuje u opisu razapinjanja: »A bijahu ondje i izdaleka promatrahu mnoge žene što su iz Galileje išle za Isusom poslužujući mu; među njima Marija Magdalena i Marija Jakovljeva i Josipova majka, i majka sinova Zebedejevih.« (Mt 27, 55-56). Prema Markovom i Matejevom evanđelju jedna je skupina žena već duže vrijeme s Isusom na putu. Tek kasnije neke od njih prvi puta se poimence spominju. Matej se od Marka razlikuje po imenima žena: Matej navodi drugu Mariju kao majku Jakova i Josipa i time jasno određuje da su pod križem bile tri žene.³⁹ Marija Jakovljeva i Josipova majka može biti opis Isusove majke, ali »druga Marija« (Mt 27, 61; 28, 1) ne čini se najboljim načinom određenja Isusove majke. Štoviše, Marko 15, 40 poblizje je određuje kao majku Jakova Mlađega, što upućuje na jednoga člana učeničke skupine.⁴⁰ Kao i kod Marka, tako su i kod Mateja Marija Magdalena i druge žene poblizje označene glagolima »slijediti« (grč. *akoloutheo*) i »služiti« (grč. *diakoneo*), dvama ključnim pojmovima kojima se određuje učenništvo.

Popis s imenima žena pojavljuje se kod Mateja kao i kod Marka ponovno na kraju perikope o polaganju u grob: »A bijahu ondje Marija Magdalena i druga Marija: sjedile su nasuprot grobu.« (Mt 27, 61). Nazočnost žena u izvještaju o polaganju u grob tumači odakle žene znaju za mjesto gdje se nalazi grob. Za razliku od Marka, koji uz Mariju iz Magdale navodi još Mariju Josipovu, Matej drugu ženu poblizje ne određuje. Popisi žena na pripovjednoj razini imaju ulogu povezivanja triju izvješća: o razapinjanju, polaganju u grob i praznom grobu. Pripovijesti o praznom grobu kod Marka i Mateja su veoma slične. Matej određuje vrijeme dolaska žena na grob riječima »po suboti« (Mt 28, 1), a Marko počinje riječima »kad prođe subota« (Mk 16, 1), što ostavlja dojam da

³⁷ A. LJUMANOVIĆ, *Žene u Isusovu poslanju*, 520.

³⁸ B. ODOBAŠIĆ, *Žena i njezino poslanje prema Svetom pismu*, u: *Vrelo života* 18(1992)1, 38-47., ovdje 45-46.

³⁹ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 89-90.

⁴⁰ Usp. R. T. FRANCE, *Evanđelje po Mateju. Uvod i komentar*, Daruvar, 1997., 416.

je obojici autora bilo važno istaknuti da nije prekršena zapovijed o subotnjem počinku. Matejevo izvješće razlikuje se od Markovog u navođenju razloga zašto žene dolaze na grob. Marko izvješćuje da žene dolaze pomazati Isusovo tijelo, a Matej da žene jednostavno dolaze pogledati grob.

Razlikuju se i po tome što u Matejevu evanđelju nije zastupljena tema nevjere, a kod Marka nema apokaliptičkih elemenata. U Matejevu evanđelju žene nisu same, na grobu su vojnici (usp. Mt 27, 62-66). Oni su svjedoci događaja neposredno prije uskrsnuća: potres i silazak anđela. Žene primaju poruku o uskrsnuću. Ta poruka koju ženama prenosi anđeo, identična je poruci koju im prema Markovu evanđelju prenosi mladić odjeven u bijelo. Razlika je da kod Marka žene bježe od groba i nikome ništa ne govore, a kod Mateja žene napuštaju grob u strahu i velikoj radosti.

Na putu se ženama ukazuje Isus i ponavlja nalog koji su dobile od anđela na praznom grobu (usp. Mt 28, 8-10).⁴¹ Matejev izvještaj o praznom grobu je prilično drukčiji. Bio je potres, anđeo je sišao i otkotrljao kamen te su se stražari na smrt uplašili. Na anđelovu poruku o Isusovoj pobjedi žene drukčije reagiraju nego kod Marka; ovdje one trče od radosti da jave učenicima, a i sam Isus im se ukazuje.⁴² Matej ne opisuje njihovu reakciju, on ispušta ono zaprepaštenje žena koje Marko naglašava (usp. Mk 16, 5-6). Zato anđelove riječi ženama: »Ne bojte se!«, postaju u Matejevoj redakciji nerazumljive, to više što iz njegova teksta proizlazi da su žene bile više ugodno iznenađene nego prestrašene.⁴³ Kod Luke nema spomena o Isusovom ukazanju ženama izvan groba i čini se da za to ne ostavlja nikakav prostor. Poput Mateja, Ivan 20, 11-18 također bilježi prvo ukazanje kao doživljaj Marije Magdalene, a dvije uočljive podudarnosti (dodirivanje Isusa i poruka Isusovoj braći) upućuju da iza tih redaka može stajati isti događaj.⁴⁴ Na temelju velike sličnosti između Matejevog opisa susreta sa ženama te Ivanova opisa susreta uskrsloga s Marijom Magdalenom možemo zaključiti da obojica slijede istu kršćansku predaju o ukazanju Isusa ženama, odnosno Mariji Magdaleni.⁴⁵

⁴¹ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 90-92.

⁴² Usp. R. E. BROWN, *Uvod u novi zavjet*, Zagreb, 2008., 199.

⁴³ A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće. Izvješća-poruka-vjera*, Zagreb, 1999., 88.

⁴⁴ R. T. FRANCE, *Evanđelje po Mateju. Uvod i komentar*, 422.

⁴⁵ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 89.

M. R. Thompson smatra da Matej naglašava konstituirajuću ulogu žena pri okupljanju raspršene zajednice učenika. Naime, svoje evanđelje Matej završava izvješćem o Isusovu ukazanju jedanaestorici kojima daje nalog da sve narode učine njegovim učenicima i učenicama. U toj završnoj pripovijesti o ukazanju, žene nisu nazočne jer se radi o jedanaestorici. Prvotna uloga žena smještena je u razdoblje Isusove odsutnosti, od Velikog petka do uskrsnog jutra. Kad su se učenici nakon odsutnosti kao skupina konstituirali, o ženama se izričito više ne govori i o njima nema više izvješća.

H. E. Hearon smatra da kontinuitet i postojanost žena kako su prikazane u Mateju služe kao mjerilo usporedbe za druge karaktere i pripovijesti. Postojanost žena je mjera za nepostojanost učenika jer žene slijede, a Petar i učenici bježe; one su prisutne kad su učenici odsutni. Žene se pojavljuju kao uzori gdje su učenici zakazali. Unatoč važnoj i pozitivnoj ulozi Marije Magdalene i žena, narativ je u Matejevu izvješću o uskrsnuću tako oblikovan da uloga žena ima stroge granice. Ženama je zapovjedbno da prenesu poruku samo učenicima, a učenicima da je prenesu svijetu. Time uloga žena biva u konačnici podređena onoj učenika.

Autor Evanđelja po Mateju zaključuje svoje djelo dvjema prapovijestima o postuskrsnom ukazanju: jednog ženama i drugog jedanaestorici. Postavlja se pitanje zašto su ukazanja ženama nakon uskrsnuća uopće uključena u evanđelja? Prema mišljenju H. E. Hearon razlog je taj što su žene imale takav status u Matejevim zajednicama da jednostavno nisu mogle biti izbrisane iz predaje. U isto vrijeme način na koji su donešene dvije pripovijesti o ukazanju govori koliko je to bilo izazovno i možda osjetljivo. Premda ukazanje učenicima ima prednost, učenici su ovisni o svjedočanstvu žena za svoj susret s uskrsnim u Galileji. Moguće je da ukazanje ženama ima ulogu opomene učenicima da ne vrše autoritet izvan opunomoćenja. Te pripovijesti su svjedočanstvo o živom sudjelovanju žena u Matejevim zajednicama, čak i kad je barem jedan vid tog sudjelovanja poput proroštva ograničen.⁴⁶

2.2. EVANĐELJE PO MARKU

U Evanđelju po Marku Marija Magdalena se pojavljuje tri puta. Bila je nazočna u zadnjim trenucima Isusova života: razapinjanje na križ i polaganje u grob te kod otkrića praznog groba. Sva tri puta navedena je prva na listi imenovanih žena. Pitamo se koja je

⁴⁶ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 94-95.

uloga žena koje slijede Isusa. Žene slijede Isusa na putu u Galileju i Jeruzalem, no prvi puta ih se spominje tak kod razapinjanja. Zašto ih evanđelist ne spominje ranije? Kao jedan od mogućih odgovora na to pitanje navodi se da muški učenici nisu bili prisutni jer je Petar zatajio Isusa, Juda ga je izdao, a učenici su kod njegovog uhićenja pobjegli. Drugo tumačenje upućuje na to da su žene odanije. Prisutnošću žena naglašava se njihova povezanost s Isusom i na taj način njihovo svjedočanstvo biva snažnije. Njihova hrabrost i odanost se očituje u tome što su spremne riskirati život zbog opasnosti kojoj se izlažu prisustvujući Isusovu razapinjanju. Markovo izvješće smatra se povijesno vjerodostojnije od Ivanova evanđelja. Marko izvještava da Marija Magdalena i druge žene promatraju razapinjanje izdaleka, dok se kod Ivana svjedoci razapinjanja nalaze pod križem.⁴⁷

Kako bismo bolje razumjeli njihovu ulogu važna su tri glagola: »slijediti«, »služiti« i »zajedno ići« (usp. Mk 15, 40-41). Glagol »slijediti« (grč. *akoloutheo*) je *terminus technicus* koji označava pravo učenje obilježeno odmakom od dotadašnjeg života i nasljedovanjem Isusa: »Hoće li tko za mnom neka se odrekne samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka ide za mnom. Tko hoće svoj život spasiti, izgubit će ga; a tko izgubi svoj život poradi mene i evanđelja, spasiće ga.« (Mk 8, 34-35). Glagol »slijediti« Marko upotrebljuje za Mariju i druge žene koje su Isusa slijedile u Galileju i Jeruzalem. Marko, kao i ostali evanđelisti, također ne donosi nijednu pripovijest o pozivu učenika. Za pitanje učenja žena značajno je da kod Marka nisu učenici samo Dvanaestorica. Važno je i tko ispunjava kriterije pravog učenja. Međutim, u Evanđelju Dvanaestorica nisu jedini Isusovi sljedbenici. Marko pretpostavlja da su žene prisutne svagdje gdje se rabi pojam učenik. Kao što je navedeno u Mk 8, 34, Isus ne poziva samo svoje učenike da ga slijede, nego poziv na učenje proširuje na sve druge koji ga žele slijediti. U tom kontekstu Marko želi predstaviti Isusove sljedbenice kao uzorne učenice. Dok učenici bježe, one su uz njega, ne ostavljaju ga sve do smrti na križu.

Drugi važan glagol je grč. *diakoneo* koji se najčešće prevodi sa »služiti«. Kad su u pitanju žene, često se taj glagol shvaća kao »služba kod stola« koju one obavljaju. Na značenje toga glagola se nadovezuje apostol Pavao koji donosi termin *diakonia* kada pred Korinćanima brani svoju ulogu apostola evanđelja. Također, Pavao taj pojam rabi za oznaku službe svojih suradnika kao navjestitelja.

⁴⁷ Isto, 69-72.

Treći glagol »zajedno ići« (grč. *synanabaino*) pojavljuje se u Novom zavjetu samo dva puta. Osim kod Marka nalazimo ga u Dj 13, 31 gdje opisuje svjedoke uskrsloga Krista. Žene su tako označene kao prave učenice i nasljedovateljice. Jedan od razloga zbog kojeg se ženama osporava učeništvo je taj što ni jedna žena u evanđeljima nije nazvana Isusovom učenicom, čak ni Marija Magdalena. Istraživanja su pokazala da se kod Marka grčka riječ za učenika isključivo rabi u muškom rodu. Kada se Dvanaestorica poistovjećuju s učenicima, žene ne dolaze u tu kategoriju. Zaključujemo da se na temelju uporabe riječi »učenik« kod Marka ne može zaključiti da žene nisu bile učenice, tek se može zaključiti da nisu bile dio Dvanaestorice. Međutim, one ispunjavaju sve kriterije koje je Isus postavio za učeništvo.⁴⁸

Osim što su bile uz Isusa u njegovim zadnjim i ključnim trenucima zemaljskog života, žene će odigrati veliku ulogu i u narednim događajima. Promatrat će Kristov ukop (usp. Mk 15, 47), donijet će s ljubavlju pomasti na njegov grob (usp. Mk 16, 1) i prve će čuti glas o uskrsnuću (usp. Mk 16, 5-6) i tako postati svjedokinje uskrsnuća.⁴⁹

U samom završetku izvještaja o polaganju u grob Marko spominje žene: »A Marija Magdalena i Marija Josipova promatrahu kamo ga polažu.« (Mk 15, 42-47). Marko pridaje veliku važnost da žene dobro vide kamo su Isusa položili (usp. Mk 15, 47). Mariju Magdalenu opet navodi prvu. Lista žena na kraju izvještaja o polaganju ujedno je prelazak u naredni izvještaj o praznome grobu. Žene se spominju samo u ulozi svjedoka i ne nalazimo ništa iz čega bismo mogli saznati motiv njihove prisutnosti. Nema ni naznake kako su došle do mjesta ukopa, jesu li pomagale kod ukopa tijela i kakva je bila njihova reakcija. Žene su zato pouzdani svjedoci mjesta gdje se nalazi grob, jer su bile nazočne kod ukopa. Stoga je moguće da su zato lako kasnije našle put do groba.⁵⁰

Nakon ukopa žene su se vratile kućama da pripreme miomirise kojima će pomazati Isusovo tijelo (usp. Lk 23, 56). To je bio ženski posao. Ali one nisu mogle znati za naoružanu stražu. Njihova jedina briga bila je ta hoće li uspjeti pomaknuti kamen na

⁴⁸ Isto, 72-76.

⁴⁹ Usp. A. COLE, *Evanđelje po Marku. Uvod i komentar*, Novi Sad, 1989., 253.

⁵⁰ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 81.

ulazu u grob (usp. Mk 16, 3). Podatak o straži je pripadao jeruzalemskoj predaji te je kao takav svojstven Matejevom krugu pa se u Markovu evanđelju ni ne spominje.⁵¹

Izveštaj o praznom grobu je završetak izvornog teksta Markovog evanđelja (usp. Mk 16, 1-8). Marko ponovno navodi imena žena: Marija Magdalena, Marija Jakovljeva i Saloma, što upućuje na povezanost triju važnih događaja: Isusovu smrt, ukop i otkriće praznoga groba. Stoga žene jamče za vjerodostojnost događaja koji su u središtu navještaja: muku, smrt i uskrsnuće. Dolazeći na grob, žene ga ne nalaze zatvorenog, nego su ugledale otkotrljan kamen i mladića zaogrnutog u bijelu haljinu. Od njega primaju poruku i nalog: »Uskrsnu! Nije ovdje! Nego idite, recite njegovim učenicima i Petru: Ide pred vama u Galileju! Ondje ćete ga vidjeti, kako vam reče!« (usp. Mk 16, 6-7).

Žene su se pak preplašene razbježale, nikome nisu ništa rekle, nisu izvršile nalog. Uskrsnuće je predstavljeno neizravno, kroz ono što su žene čule i osjetile. Anđeo kojega su žene ugledale kraj groba upućuje na prazno mjesto u kojemu nije položeno mrtvo tijelo, tj. na »nevidljivo vidljiv« znak uskrsnuća. Anđelova poruka »uskrsnu« je središte izvještaja. Zapravo se radi o najstarijoj formuli uskrsne poruke sadržane u 1 Kor 15, 3-4. Riječ je p starijem tekstu od evanđelja iako Markovo evanđelje prvo prethodi prema kanonu biblijskih knjiga. Pavlova formula: Isus je umro za naše grijehе, pokopan je i uskrsnuo treći dan sastoji se od tri dijela. Kao takva traži vjerodostojne svjedoke. Budući da muški svjedoci nisu postojali, okrećemo se povijesnom sjećanju žena budući da su one vidjele Isusovu smrt i prve primile vijest o uskrsnuću.

Uskrsnuće se ne događa iznenada, Isus ga naviješta čak više puta (usp. Mk 8, 31; 9, 31; 10, 34). Naviješta da će nakon uskrsnuća poći pred učenicima u Galileju (usp. Mk 14, 28). Galileju Marko opisuje kao domovinu evanđelja, a Jeruzalem predstavlja kao mjesto neprijateljstva i smrti. Prema tome, ići iz Jeruzalema u Galileju označuje povratak Isusovom zemaljskom životu. Zato Marko šalje učenike u Galileju gdje je sve počelo. Nijedan učenik ne može biti u stanju navijestiti evanđelje dok ne ode u Jeruzalem i ne suoči se sa stvarnošću križa. Zbog neobičnog završetka Evanđelja gdje žene šute umjesto da razglase radosnu vijest uskrsnuća, kasnije je uvršten dodatak u kojem se kombinira ukazanje Mariji Magdaleni (vjerojatno po uzoru na Iv 20, 11-18) i

⁵¹ A. COLE, *Evanđelje po Marku*, 257-258.

bilješka koja ju identificira kao ženu iz koje je Isus istjerao sedam zloduha (usp. Lk 8, 2).⁵²

Da su žene povjerovala sigurno bi njihovo svjedočanstvo bilo kao ono učenika u Dj 4, 33. No, ipak i učenici su počeli hrabro svjedočiti tek nakon što je na njih sišao Duh Sveti. Jedino što su žene doživjele je neobičan susret s anđelom iako je to bila posljedica milostive Božje brige. Iz evanđelja nam nije jasno je li nevjera ta koja je razlog što žene nisu svjedočile, ali nema sumnje da su bile zaprepaštene. Vijest je bila prelijepa i prevelika za shvaćanje i stoga je moguće da je neočekivani završetak evanđelja u 8. retku jedini razlog koji nam ne omogućuje da saznamo o tome da su žene izvijestile učenike o događaju kraj groba. Ne možemo ponašanje žena koje su susrele anđela kraj praznog groba ne suprotstaviti ponašanju učenika pri susretu s uskrsnim Kristom. Oni koji su susreli Isusa licem u lice kao Marija Magdalena ili učenici na putu u Emaus ne mogu da šute o onome što su vidjeli.⁵³

Na temelju Markovog prikaza Marije Magdalene i žena postoje različita tumačenja odnosa između žena i muškaraca. Neki smatraju da su tekstovi odraz ravnopravnosti, a drugi pak da se u ulozi žena u Evanđelju odražava sukob oko vodstva u prvim zajednicama. Takva tumačenja su umanjila ulogu Dvanaestorice, a žene su postale simbol vodstva prema Isusovom uzoru: nije došao da mu služe nego da služi. Ipak one nisu integrirane u zajednicu. No i dalje ostaje veliko svjedočanstvo žena o muci, smrti i uskrsnuću.⁵⁴

2.3. EVANĐELJE PO LUKI

Stil kojim Luka opisuje Mariju Magdalenu i ostale žene bitno se razlikuje od Markovog i Matejevog. Uočavamo mnoge razlike. Luka je jedini evanđelist koji spominje Mariju Magdalenu i žene za vrijeme Isusovog javnog djelovanja u Galileji (usp. Lk 8, 1-3) i koji donosi podatke koje ne nalazimo u drugim evanđeljima. Prva razlika koju možemo uočiti jest ta da Luka nakon osmog poglavlja ne spominje više žene. Popis žena donosi tek nakon izvještaja o događajima koji su se zbili kod otkrića praznog groba (usp. Lk 24, 10). Nadalje, ne donosi njihova imena u izvještajima o razapinjanju i polaganju u

⁵² J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 82-85.

⁵³ A. COLE, *Evanđelje po Marku*, 263-264.

⁵⁴ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 89.

grob kao što to čine Matej i Marko. Unatoč tome što ih Luka ne spominje, uloga žena ostaje ista. Luka također navodi Mariju Magdalenu prvu na popisu žena.

Hrvatski prijevod teksta, u kojem Luka prvi puta spominje Mariju Magdalenu (Lk 8, 1-3), sastoji se od tri rečenice za razliku od grčkog prijevoda koji sadrži samo jednu dugu rečenicu i prema tome se različito tumači. Podatak koji govori da su žene slijedile Isusa u Galileji Luka donosi tek u izvješću o Isusovom javnom djelovanju u Galileji, a ne ranije kako to čine Matej i Marko. Prema tome nameću nam se različita pitanja. Radi li se o jednoj ili više skupina žena? Koji je njihov društveni status i uloga?

Podatak o tome je li postojala jedna ili više skupina žena nije jasan. Prvu skupinu u Lk 8, 2 bi činile žene koje je Isus izliječio od zlih duhova i bolesti: Marija Magdalena, Ivana i Suzana. Druga skupina u Lk 8, 3b su »mnoge druge«. ⁵⁵ Mariju Magdalenu ne smijemo poistovjetiti s grješnicom u Lk 7, 36-50 kao što je to kasnije nepravedno učinjeno. Ona je žena koja je oslobođena od demona. ⁵⁶ Dugo vremena se pokušavalo protumačiti izraz »sedam demona«. Jedno od tumačenja bilo bi nemoralan život, sedam smrtnih grijeha, psihička bolest i drugo. Svakako su različita tumačenja kasnije pogodovala da se Mariju Magdalenu poistovjeti s grješnicom iz Lk 7, 36-50. No mnogi suvremeni autori (npr. Josef Blank) zastupaju da nema povoda za poistovjećivanje Marije Magdalene i grješnice. ⁵⁷ Nema razloga da prisutnost zlih duhova povežemo s nemoralnim načinom života jer su oni znak duševnog poremećaja. ⁵⁸ S obzirom na imovinski status žena važno je kako tumačimo izraz »od svojih dobara«. Ako na to gledamo kao na materijalnu podršku, tada žene možemo smatrati bogatima. Tumačenja koja polaze od pretpostavke da se radi o jednoj skupini žena zaključuju da je Marija Magdalena bila bogata žena jer dolazi iz Magdale, bogatog ribarskog mjesta. Suprotno tumačenje od ovoga govori da izraz »od svojih dobara« ne mora značiti da su žene bile bogate jer se iz tog nejasnog izraza ne može doznati njihovo imovinsko stanje. ⁵⁹

⁵⁵ *Isto*, 96-99.

⁵⁶ Usp. P. G. MÜLLER, *Lukino evanđelje*, Zagreb, 1996., 84.

⁵⁷ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 105-106.

⁵⁸ L. MORRIS, *Evanđelje po Luki. Uvod i komentar*, Novi Sad, 1983., 150.

⁵⁹ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 101.

Spominjanje žena pokazat će da su one imale veliko značenje. Zadaće i funkcije koje su žene obavljale nisu nam poznate. Unatoč tome Isus je pokazao neobičnu otvorenost prema ženama koja nije bila tipična u židovskoj sredini.⁶⁰ Uspoređujući važnost žena i važnost Dvanaestorice, važnost žena ipak je umanjena. Primjer nam je Marija Magdalena jer znamo da je njezina važnost umanjena zbog bližeg određenja da je Isus iz nje istjerao zloduhe. Razlog može biti Lukin različit opis poziva učenika i Dvanaestorice. Žene slijede Isusa tek nakon što ih je oslobodio od bolesti, a Dvanaesticu bira među učenicima i daje im naziv apostoli. Žene se suprotstavljaju Dvanaestorici iz dva razloga: prvi je da žene nisu učenice nego dobročiniteljice, a drugi je da one ne propovijedaju nego su Isusove zaštitnice.

Izvješća o mucu, smrti u uskrsnuću Luka donosi u 23, 49; 23, 55-56 i 24, 1-2. U tim događajima Marija Magdalena odigrat će odlučujuću ulogu. U izvješću o smrti na križu Luka ne navodi imena žena kao što to čine Matej i Marko. No on ih je već naveo prije u osmom poglavlju. Kod Luke, osim žena, svjedoci su događaja »svi znanci njegovi« koje on spominje prije žena. Nadalje, kod Luke ne nailazimo na podatak da su svi muški učenici pobjegli i to nam ostavlja mogućnost da su se oni našli među onima koji razapinjanje gledaju izdaleka. Imenica »znanci« u grčkom izvorniku je u pluralu, a to se može odnositi na mušku skupinu ili mješovitu skupinu. Lukino izvješće o praznom grobu, premda sadrži temelje u istoj predaji kao Marko i Matej, znatno se razlikuje. Popis žena u 24, 10 Luka proširuje većom skupinom žena dok im imena nisu navedena. Stoga se na grob ne nalaze samo pojedine žene nego skupina žena.

U razumijevanju položaja žena u Lukinom evanđelju važan je glagol »sjetiti se«. Samo Luka govori da žene nisu našle Isusovo tijelo. Ugledale su dva muškarca u sjajnoj odjeći. Luka ih naziva anđelima. Od anđela dobivaju zapovijed da se sjete onoga što je Isus propovijedao o mucu, smrti i uskrsnuću. »Sjetite se kako vam je govorio dok je još bio u Galileji: 'Treba da Sin Čovječji bude predan u ruke grešnika, i raspet, i treći dan da ustane.'« (usp. Lk 24, 6-7) je poziv ženama da se toga sjete.⁶¹ I žene su se sjetile Isusovih riječi. To ih je uvjerilo. Shvatile su da Isusova namjera nije bila da se riječi shvate figurativno, nego doslovno. Kod Luke žene nisu dobile nalog da prenesu poruku, nego samoinicijativno odlaze i govore apostolima i ostalim učenicima. Apostoli su bili

⁶⁰ Usp. P. G. MÜLLER, *Lukino evanđelje*, 84.

⁶¹ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 109-112.

veoma sumnjičavi i nisu htjeli povjerovati ženama bez obzira na to što su ih dobro poznavali: »Ali njima se te riječi činiše kao tlapnja te im ne vjerovahu.« (Lk 24, 10).⁶² Tek su povjerovali Petru kada mu se ukazao uskrsli Krist prije ukazanja učenicima na putu u Emaus.

Luka ne donosi izvještaj o Isusovom ukazanju ženama i njihova uloga je umanjena bez obzira na Isusova ukazanja Petru, učenicima na putu u Emaus i apostolima. Luka je jednak s druga tri evanđelja jer i on stavlja žene u središte uskrsnih događaja. Iz tog prikaza možemo zaključiti da Luka prikazuje Mariju Magdalenu kao najistaknutiju osobu iz skupine žena koje su slijedile Isusa. Možemo sa sigurnošću reći da je pripadala skupini žena koje je Isus liječio, dok je manja vjerojatnost da je pripadala skupini žena koje su služile Isusu od svojih dobara. Luka govori da su Marija Magalena i ostale žene morale imati ulogu u nastajanju Crkve, no ipak ne spominje njihov doprinos. Predstavlja ih kao vjerodostojne svjedokinje, ali im uskraćuje autoritet.⁶³

2.4. EVANĐELJE PO IVANU

Ivan također u svom evanđelju Mariju Magdalenu prvi puta spominje kod razapinjanja: »Uz križ su stajale majka njegova, zatim sestra njegove majke, Marija Kleofina i Marija Magdalena.« (Iv 19, 25). Znamo već da se Ivanov stil pisanja po mnogočemu razlikuje od drugih evanđelista. Razlika je očita kod nabrojanja imena žena, no nije u potpunosti jasno jesu li sestra njegove majke i Marija Kleofina ista osoba. Još jedna bitna razlika jest da je Marija Magdalena navedena posljednja u nizu. Ono što bitno izdvaja Ivana je to što spominje Isusovu majku i da žene razapinjanje ne gledaju izdaleka nego su kraj križa.⁶⁴

Marija Magdalena u Iv 20 predstavlja ivanovsku zajednicu. Iz njezine uloge u Ivanovu evanđelju daje se zaključiti da su žene imale istu ulogu kao muškarci. Bez obzira na to što joj se uskrsli Krist prvi ukazao i nalog koji joj daje: »Ne zadržavaj se sa mnom jer još ne uziđoh Ocu, nego idi mojoj braći i javi im: Uzlazim Ocu svomu i Ocu vašemu, Bogu svomu i Bogu vašemu.« (Iv 20, 17) Marija Magdalena nije nazvana ni

⁶² L. MORRIS, *Evanđelje po Luki*, 349-350.

⁶³ Usp. J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 116-119.

⁶⁴ *Isto*, 119-120.

apostolicom niti učenicom.⁶⁵ Međutim, prema svim kriterijima možemo je smatrati »apostola apostolorum« – »apostolicom apostola« jer je ona prije svih, čak i prije samih apostola vidjela uskrslog Krista i navijestila učenicima: »vidjela Gospodina i on mi je to rekao« (usp. Iv 20, 16-18).⁶⁶ Crkvena tradicija, primjerice sveti Augustin, kasnije će joj dodijeliti naziv »apostola apostolorum«.⁶⁷

U času Isusovog razapinjanja Marija Magdalena je ostala uz njega do samog kraja i svjedočila njegovoj posljednjoj odluci da se utemelji zajednica sljedbenika kao *familia Dei*, upućujući svoju majku na ljubljelog učenika (Iv 19, 25). Time što je Marija Isusova bliska učenica koja uz njega stoji odigrala je veoma važnu ulogu povezivanja raspetog i uskrslog Isusa, preduskrsnog i pouskrsnog vremena.

Ivanov opis susreta Marije Magdalene s Isusom možemo čitati paralelno s opisom poziva prvih učenika te s Pjesmom nad pjesmama. Marija Magdalena je u tom svjetlu prikazana kao idealan model Isusovog učenika i pravi uzor vjere. Ona je ta koja ivanovskoj zajednici pokazuje put prema novom zajedništvu s uskrsnim Kristom. To što je Ivan ne naziva apostolicom treba tumačiti u kontekstu cjelokupnog Evanđelja. Temelj Ivanova evanđelja nije apostolstvo, nego učeništvo. Ivan ipak ukazuje na autoritet Marije Magdalene zbog njezine uloge koju će odigrati u evanđelju.⁶⁸

3. Od traženja Raspetoga do susreta s Uskrsnim (Iv 20, 11-18)

Nakon što smo prikazali različite interpretacije Marije Magdalene u apokrifima i kanonskim evanđeljima, u trećem dijelu pristupit ćemo egzegetsko-teološkoj analizi Iv 20, 11-18 u komunikacijskoj perspektivi s posebnim naglaskom na pragmatičku funkciju teksta, promatrajući lik Marije Magdalene u svjetlu susreta s uskrsnim Gospodinom.

⁶⁵ *Isto*, 135-136.

⁶⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*, 49.

⁶⁷ F. PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, Zagreb, 2002., 173.

⁶⁸ J. R. ANIĆ, I. SEVER GLOBAN, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, 136-137.

3.1. DELIMITACIJA IV 20, 11-18

Za potpunije razumijevanje Iv 20, 11-18 potrebno je krenuti od delimitacije teksta, promatrajući tekst u njegovom bližem i daljnjem literarnom kontekstu, ne gubeći pri tome iz vida cjelokupno Evanđelje.

S obzirom na daljnji literarni kontekst, ulomak o ukazanju Mariji Magdaleni smješten je na samom kraju Ivanova evanđelja, tj. u takozvanoj »Knjizi časa«. »Knjiga znamenja« obuhvaća prvih dvanaest poglavlja Ivanova evanđelja u kojima autor donosi prije svega Isusova znamenja. Kao i sinoptici, Ivan iznosi neka Isusova čudesa poput umnažanja kruha i hodanja po moru (Iv 6). Prisutna su i ozdravljenja, primjerice slijepca od rođenja (Iv 9) i Lazara (Iv 11). »Knjiga časa« obuhvaća poglavlja 13 – 20, dok se 21. poglavlje Ivanova evanđelja smatra svojevrsnim autorovim dodatkom.

Poslije prikaza znamenja kojima se Isus očitovao kao Mesija, započinje ključni događaj njegova života: muka i smrt (Iv 18, 1 – 19, 42), te uskrsnuće (Iv 20, 1-31). Objava o mucu i smrti završava Isusovim polaganjem u grob u Iv 19, 41-42: »A na mjestu gdje je Isus bio raspet bijaše vrt i u vrtu nov grob u koji još nitko ne bijaše položen. Ondje dakle zbog židovske Priprave, jer grob bijaše blizu, polože Isusa.«

U Iv 20, 1 započinje objava o uskrsnuću, a ujedno je to početak nove narativne cjeline označene pojavom novih likova i promjenom mjesta radnje. Nakon što je pratila Isusa do smrti na križu skupa s Isusovom majkom i drugim ženama (usp. Iv 19, 25), Marija Magdalena iznova stupa na scenu. Na samom početku 20. poglavlja pojavljuje se Marija Magdalena koja odlazi na grob: »Prvog dana u tjednu rano ujutro, još za mraka, dođe Marija Magdalena na grob i opazi da je kamen s groba dignut.« (Iv 20, 1). Autor detaljno navodi vrijeme radnje: prvi dan u tjednu rano ujutro, još za mraka. Marija Magdalena je posjetila Isusov grob prije drugih i vidjevši prazan grob pomislila je da je netko ukrao Isusovo tijelo (usp. Iv 20, 13), te žurno odlazi Šimunu Petru i ljubljenom učeniku da ih izvijesti o praznome grobu.⁶⁹ Nakon toga se Marija Magdalena ne pojavljuje sve do r. 11. Šimun Petar i ljubljeni učenik trče prema praznome grobu. Ugledali su povoje u koje je Isus bio umotan i ubrus koji je bio na Isusovoj glavi (usp.

⁶⁹ T. LADAN, Z. KESER, V. B. JARAK, *Evanđelje po Ivanu*, Đakovo, 2006., 49.

Iv 20, 7).⁷⁰ Povratak učenika kući (usp. Iv 20, 10) označava završetak ulomka o učenicima i praznome grobu.

Početak novog odlomka jasno je određen jedanaestim retkom u kojemu na narativnu pozornicu ponovno ulazi Marija Magdalena. Naime, učenici koji su trčali do groba i koji su se potom vratili kući više se ne spominju te od sada nisu više u središtu zbivanja, nego je to Marija Magdalena koja se vratila na grob. Ivan je odlomak 10, 11-18 povezao s prethodnim pomoću grčkog veznika *de*, oblikujući jednu narativnu cjelinu. Međutim, iako je riječ o jednoj narativnoj cjelini usporedimo li ih uočiti ćemo značajne literarne razlike. U drugom odlomku (Iv 20, 11-18) uvršteno je više podataka (npr. anđeli na grobu), nego u prvom (Iv 20, 1-10) na temelju čega zaključujemo da ne potječu iz iste predaje.⁷¹ Za razliku od sinoptika koji govore da je Marija ušla u grob, Ivan opisuje samo Marijino zavirivanje u grob, koristeći glagol »zaviri« u aoristu koji je svojstven samo za njegovo evanđelje.⁷²

Uvod u odlomak je veoma kratak i sažet: »A Marija je stajala vani kod groba i plakala.« (Iv 20, 11). Na sceni se zatim pojavljuju anđeli. Ugledavši uplakanu Mariju upitaju je: »Ženo što plačeš?« (Iv 20, 14). Ona im daje odgovor, ali oni joj dalje ne prenose poruku o uskrsnuću. Ivan donosi podatak da su anđeli sjedili na mjestu gdje je bilo položeno Isusovo tijelo: jedan kod glave, a drugi kod nogu (usp. Iv 20, 12).⁷³

Nakon dijaloga s anđelima, oni nestaju sa scene i u novom prizoru u r. 14 dolazi do neočekivanog obrata. Kao da ne može očekivati odgovor anđela, Marija se obazre. Time nije samo na pripovjedačkoj razini zaključena kratka scena s anđelima, nego se otvara nova scena.⁷⁴ Pojavljuje se uskrsli Isus i upita ju: »Ženo što plačeš? Koga tražiš?« (Iv 20, 15). Nakon što ga je Marija prepoznala, govori joj da se ne zadržava s njime, nego da ode i navijesti učenicima ono što joj je rekao (usp. Iv 20, 17). Ona je tako i učinila: »Ode dakle Marija Magdalena i navijesti učenicima: 'Vidjela sam Gospodina i on mi je

⁷⁰ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 350.

⁷¹ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 122-123.

⁷² Lk 24, 3 uporabljajući aoriste najvjerojatnije ovisi o Iv 20, 5. (A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće. Izvješća-poruka-vjera*, 123.).

⁷³ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 123.

⁷⁴ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljenog učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja*, Zagreb, 2012., 348.

to rekao.» (Iv 20, 18). Ta rečenica kojom završava ulomak o Mariji Magdaleni ujedno zatvara cjelinu koju tvore navedena dva ulomka.

U daljnjem tekstu Iv 20, 19-23 započinje nova narativna scena, a samim time i novo izvješće u kojemu se uskrsli Isus ukazuje prvi puta svojim učenicima. Radnja se ponovno odvija oko učenika dok se Marija više ne pojavljuje. Vrijeme radnje je uvečer toga istog dana. Mjesto radnje više nije grob, nego prostor u kojem su učenici boravili jer su bili u strahu od Židova (usp. Iv 20, 19).

Pogledamo li cjelokupno izvješće o Isusovu uskrsnuću tada Iv 20, 1-31 možemo podijeliti na četiri dijela: Marija Magdalena i učenici kod groba (rr. 1-10), Isus i Marija Magdalena (rr. 11-18), Isus i učenici (rr. 19-23), Isus i Toma (rr. 24-29) te Zaključak (rr. 30-31).

3.2. SINTAKTIČKA ARTIKULACIJA IV 20, 11-18

Nakon pobližeg određenja literarnog konteksta Iv 20, 11-18 u nastavku ćemo odrediti njegovu strukturu koja predstavlja »ulazna vrata« u smisao i značenje biblijskog teksta.

Prvi redak kratki je narativni uvod u kojemu autor donosi detaljan prikaz vremena i mjesta radnje te protagonista. Nakon Isusove smrti Marija Magdalena dolazi na Isusov grob prvog dana u tjednu,⁷⁵ rano ujutro, još za mraka. Marija dolazi na grob prije izlaska sunca. Zanimljivo je uočiti da samo Ivan donosi podatak »još za mraka«. Taj detalj ne nalazimo u sinoptičkim evanđeljima. Matej govori o dolasku po suboti, u osvit prvoga dana u tjednu (Mt 28, 1). Marko također govori o prvom danu u tjednu ali veoma rano, o izlasku sunčevu (Mk 16, 2). Slično i Luka navodi prvi dan u tjednu, veoma rano (Lk 24, 1). Redak 11 pripada narativnom uvodu u kojemu autor prikazuje djelovanje Marije Magdalene nakon odlaska učenika s Isusova groba i povratka kući: »A Marija je stajala vani kod groba i plakala«.

Prva scena (Iv 20, 12-13) prikazuje prvi susret Marije s dvojicom anđela. Za razliku od prethodnih, radnja se odvija unutar groba. U izvorniku na grčkom jeziku od velikog je značenja glagol »zaviri« u aoristu (Iv 20, 12) koji označava prekretnicu na Marijinu

⁷⁵ Grčki pojam *sabbaton* imao je značenje i subote i tjedna, tj. prvog dana u tjednu (1 Kor 16, 2) koji se nazivao još i »Dan Gospodnji« (Otk 1, 10), dan Isusove pashalne pobjede. Također bio je i eshatološki dan kojeg su naviještali proroci i Isus (Iz 52, 6; Iv 14, 20; 8, 56; 16, 23.26). K. PAURITSCH, Subota, u: A. GRABNER-HAIDER, *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997., 399.

putu traženja. U središtu navedene scene nalazi se dijalog između Marije i anđela i pitanje: »Ženo, što plačeš?« što ga anđeli upućuju Mariji (Iv 20, 13). Odgovor koji Marija daje anđelima razlikuje se od onoga dana učenicima u prethodnom izvještaju (Iv 20, 1-10). Naime, u Iv 20, 2 Marija govori samo o »Gospodinu« bez posvojne zamjenice »mojemu«, te govori u množini »znamo«, a ne u jednini »znam« kao u prethodnom odgovoru.

Početak druge scene koju tvore redci 14-17 jasno je određen novim Marijinim pokretom koji u grčkom izvorniku autor iznova opisuje upotrebom glagola u aoristu »obazre se«. U središtu te scene Isusov je dijalog s Magdalenom u kojemu je naglasak na Isusovu pitanju koje postaje središte cjelokupnoga izvještaja: »Ženo, što plačeš? Koga tražiš?« (Iv 20, 15), te na apelativu »Marijo!« (Iv 20, 16). Završetak druge scene iznova je određen Marijinim pokretom koji je označavao ne samo njezinu izvanjsku nego i nutarnju preobrazbu. Marijin pokret evanđelist opisuje glagolom »okrene«, koji je u grčkom tekstu također u aoristu. Marijino novo poslanje koje joj povjerava Uskrsli sadržano je u sedamnaestom retku.

Osamnaesti redak kratki je zaključak definiran Marijinim odlaskom k učenicima i navještajem Uskrsloga: »Vidjela sam Gospodina i on mi je to rekao«.

Pogledamo li izvještaj u cjelini zanimljivo je uočiti Marijino progresivno prepoznavanje Uskrsloga. U drugoj sceni, misleći da je vrtlar, Marija se obraća Isusu s »Gospodine« da bi ga nakon izgovaranja njezina imena prepoznala kao »Učitelja« (Iv 20, 16). Na kraju u navještaju uskrsne poruke učenicima Marija iznova upotrebljava naziv »Gospodin« (Iv 20, 18).

Nadalje, potrebno je uočiti upotrebu glagola vezanih uz semantičko polje vida. Naime, u dvanaestom retku Marija zaplakana »zaviruje« u prazan grob te »ugleda« dva anđela u bjelini. U četrnaestom retku Marija se »obazre« i »ugleda« Isusa. Glagol »ugleda« oba puta je izrečen indikativom prezenta aktivnog glagola *theōreō*.

Sljedeći glagoli ukazuju na Marijino kontinuirano kretanje: u r. 11 stoji pred grobom i plače, u r. 12 naginje se prema grobu, u r. 14 se obazire, dok u r. 16 se okreće da bi na kraju otišla k učenicima navješćujući Uskrsloga. Ti glagoli označavaju ne samo izvanjsko, nego i nutarnje Marijino kretanje.

Na temelju prethodne analize narativnih, sintaktičkih i semantičkih elemenata Iv 20, 11-18 možemo strukturirati na sljedeći način:

Uvod (Iv 20, 11)

¹¹ A Marija je stajala vani kod groba i plakala.

Prva scena: Marija pred praznim grobom (Iv 20, 12-13)

¹² Zaplakana zaviri u grob
i ugleda dva anđela u bjelini
kako sjede na mjestu gdje je ležalo tijelo Isusovo
– jedan kod glave, drugi kod nogu.

¹³	Kažu joj oni:	»Ženo, što plačeš?«
	Odgovori im:	»Uzeše Gospodina mojega i ne znam gdje ga staviše.«

Druga scena: Marija i Isus (Iv 20, 14-17)

¹⁴ Rekavši to, obazre se i ugleda Isusa gdje stoji,
ali nije znala da je to Isus.

¹⁵	Kaže joj Isus:	»Ženo, što plačeš? Koga tražiš?«
Misleći da je to vrtlar,	reče mu ona:	»Gospodine, ako si ga ti odnio, reci mi gdje si ga stavio i ja ću ga uzeti.«
¹⁶	Kaže joj Isus:	»Marijo!«
Ona se okrene	te će mu hebrejski:	»Rabbuni!« što znači: »Učitelju!«
¹⁷	Kaže joj Isus:	»Ne zadržavaj se sa mnom jer još ne uzidoh Ocu, nego idi mojoj braći i javi im: Uzlazim Ocu svomu i Ocu vašemu, Bogu svomu i Bogu Vašemu.«

Zaključak (Iv 20, 18)

¹⁸ Ode dakle Marija Magdalena i navijesti učenicima: »Vidjela sam Gospodina i on mi je to rekao.«

3.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA IV 20, 11-18

Slijedeći prethodno određenu strukturu u ovom dijelu rada pristupit ćemo detaljnijoj egzegetsko-teološkoj analizi Iv 20, 11-18.

3.3.1. Narativni uvod (Iv 20, 11)

Već nam je poznato da u sva četiri evanđelja nalazimo izvještaj o Isusovim ukazanjima nakon uskrsnuća. Ima nečeg vrlo dirljivog u ovom prvom susretu uskrslog Gospodina s nekim od njegovih sljedbenika. Nema razloga da pomislimo kako je Marija bila važna osoba, no Gospodin se prvo objavio upravo njoj, a ne nekom od istaknutih vođa apostolske družine. Događaj nam je prikazan jednostavno i s dubokim svjedočanstvom.⁷⁶ Kako bismo bolje razumjeli naš tekst, potrebno je vratiti se na događaje koji su prethodili susretu Marije Magdalene i Uskrsloga. U izvješću o Marijinom hodu prema grobu evanđelistu je bilo bitno da su svjedoci ljudi, stoga umeće dvojicu učenika (Iv 20, 3-10). To nisu bilo kakve osobe, nego veoma bitne osobe u ranoj Crkvi: ljubljani učenik koji je u ivanovskoj zajednici bio jamac predaje te Petar, apostolski prvak. U podatku da Marija Magdalena »još za mraka« dolazi na grob, mrak simbolizira tamu koja se nadvila nad njom i učenicima jer su u žalosti za Gospodinom.⁷⁷ Prema izvještaju Marija Magdalena nije ušla u grob, nego je otrčala Šimunu Petru i drugome učeniku kojega je Isus ljubio, razmišljajući gdje su stavili Isusovo tijelo. Na vijest o praznome grobu Petar i »drugi učenik« žurno su krenuli prema grobu. Uvjerili su se da je grob prazan i sve je bilo uredno složeno na svome mjestu. Mogućnost da je Isusovo tijelo ukradeno je isključena. Učenik kojega je Isus ljubio pomislio je da je Isus uskrsnuo (usp. Iv 20, 8). Prema tome učenici su prvi došli do spoznaje o uskrsnuću, nisu im to navijestili ni anđeli ni žene.⁷⁸

⁷⁶ L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu. Uvod i komentar*, Daruvar, 1997., 666-667.

⁷⁷ F. PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, Zagreb, 2002., 173-174.

⁷⁸ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 116.

Možemo uočiti kako se prema izvještaju sinoptičkih evanđelja dolazak žena na grob dogodio ranu ujutro u vrijeme sunčeva izlaska, tj. u zoru. Za razliku od sinoptika, Ivan u svom opisu upotrebljava imenicu *skotia* koju je teško prevesti samo u literarnom smislu jer je zapravo nevjerojatno da je Magdalena stigla na grob za vrijeme potpunog mraka. Kako bi u tom slučaju mogla vidjeti da ja kamen s groba odvaljen? To onda nije samo literarno nego i simboličko značenje, kao što smo već naveli. Ono ujedno označava nutarnje duhovno stanje i Marije i učenika koji nakon Isusove smrti prolaze noć vjere, izgubljeni su i bez nade. U takvom stanju srca i duše Marija Magdalena dolazi na grob i plače.⁷⁹

Marija je ponovno ispred Isusova groba. Vjerojatno je slijedila apostole no ne odlazi s njima. Naprotiv, ona ostaje kod groba. U Marijinom ostajanju kod groba, što govori o njezinoj dubokoj povezanosti s Isusom, potrebno je uočiti tri elementa. Prvi je glagol *histemi* – »čvrsto stajati« koji govori o Marijinoj nepokretljivosti. Marija ostaje nepomična pred misterijem Isusove smrti. Ne razumije, ali ne odlazi. Ta nepomičnost govori o njezinoj pripadnosti Isusu i nemoći. Drugi element je plač koji se u ovom tekstu spominje čak četiri puta. Plač govori da je Marija duboko sudjelovala u Isusovu trpljenju. Ka takva predstavlja one koji nisu ravnodušni na Isusovo trpljenje. Treći element je da Marija stoji izvan groba. To će reći da se predaje u smislu da nema snage suočiti se s Isusovom smrću.

Ivanov podatak da će Marija tek nakon ponovnog povratka zaviriti u grob je važan, jer Ivan pridaje veću važnost apostolskom svjedočanstvu dok privatna ukazanja ostavlja po strani. Marija Magdalena je navjestiteljica samo praznoga groba, ne i uskrsnuća. Ne spominje se nikakva njezina reakcija na prizor praznog groba. Očito je da ona nije pomislila na uskrsnuće što potvrđuju njene riječi: »Uzeše Gospodina mojega i ne znamo gdje ga staviše!« (Iv 20, 2). Tek nakon drugog odlaska na grob navijestit će učenicima radosnu poruku uskrsnuća. Evanđelist Marko govori da su žene došle pomazati Isusa, no to kod Ivana nije razlog jer je Isus uredno sahranjen.⁸⁰

⁷⁹ S. FUŽINATO, Kako oduševiti mlade za čitanje Svetoga pisma?, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* 146(2018.)1, 16-21., ovdje 19.

⁸⁰ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 111-113.

Nadalje, evanđelist Ivan ne spominje razlog Marijina dolaska na grob.⁸¹ Jedini razlog dolaska na grob može biti taj da oplakuje Isusa (usp. Iv 20, 11). Ivanov podatak o smještaju praznog groba ima više detalja nego kod sinoptika koji uopće ne spominju gdje se nalazio grob i smatra se značajnim unatoč tome što je teško otkriti teološku pozadinu toga podatka.⁸²

Okolnost da Marija dolazi »još za mraka« možda može pobliže objasniti zašto Marija nije vidjela ono što su ondje nešto kasnije vidjeli Petar i ljubljani učenik. Nije nam poznat razlog zbog čega Ivan osim Marije ne spominje nijednu drugu ženu premda sva ostala evanđelja donose izvještaj da ondje nije bila sama.⁸³ U Iv 20, 1-10 Marija Magdalena je imala samo ulogu prenijeti učenicima vijest o praznome grobu te nestaje, no u daljnjem tekstu ona se nalazi u središtu pozornosti. Odjednom se iznova pojavila na grobu. Njezine suze, kao i mrak, predstavljaju njezino i stanje učenika nakon Isusove smrti. »Vi ćete plakati i jaukati, a svijet će se veseliti. Vi ćete se žalostiti, ali žalost će se vaša okrenuti u radost.« (Iv 16, 20) Isusove su riječi u kojima se može gledati ispunjenje njegova oproštajnog govora jer Marija je predodređena za ispunjenje te objave zbog duboke žalosti za Gospodinom.⁸⁴

Za razliku od onih koji su se vratili kući, Marija je ostala kraj groba i plakala. Ivan ništa ne govori o njenu povratku na grob, niti je li pristigla onamo prije nego su Petar i drugi učenik odande otišli. Jednostavno prikazuje njezino stajanje kraj groba i plač. Plakući sagnula se i zavirila unutra. Premda je već ranije bila kraj groba, sad se tek prvi puta spominje da je pogledala unutra.⁸⁵ Marija nije ništa znala o tome što su dvojica učenika doživjeli po dolasku na grob. Još uvijek je uvjeren da je tijelo njezina Gospodina ukradeno. Naime, ona je još uvijek na putu do vjere u uskrsnuće Kristovo, nije došla do spoznaje o uskrsnuću do koje je prvi došao ljubljani učenik.⁸⁶

⁸¹ F. PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, 174.

⁸² A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 112.

⁸³ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 662.

⁸⁴ I. DUGANDŽIĆ, *Evanđelje ljubljani učenika*, 347-348.

⁸⁵ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 667.

⁸⁶ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 125-126.

3.3.2. Marija i anđeli (Iv 20, 12-13)

Na Isusovu grobu Marija Magdalena susreće se s anđelima. Ni njihov govor, ni iznenadno ukazivanje Isusa o kojem misli da je vrtlar, ne dovode Magdalenu do vjere u njegovo uskrsnuće. To će se dogoditi tek u trenutku kada će je Isus pozvati imenom.⁸⁷

U prvoj sceni (Iv 20, 12-13) autor prikazuje prvi Marijin pokret: naginje se prema grobu, zaviruje ali još uvijek u nj ne ulazi. To označava Marijinu želju da vidi što se dogodilo. Taj čin saginjanja pomaže Mariji da smrt i trpljenje pogleda u oči. Tek tada Marija ugleda dva anđela u bijelom.⁸⁸ Već su boja i položaj anđela u grobu trebali biti znaci uskrsnuća, no Magdalena zbog prevelikog trpljenja ne prepoznaje te znakove. Zato anđeli preuzimaju inicijativu i postavljaju joj pitanje: »Ženo, što plačeš? Koga tražiš?« (Iv 20, 15).

Magdalena odgovara slično kao prethodno apostolima (usp. Iv 20, 2 i 20, 13). No potrebno je uočiti nekoliko značajnih razlika. Umjesto izraza »Gospodina« i »ne znamo«, Marija Magdalena sada uporabljuje izraze »Gospodina mojega« i »ne znam«. Kako protumačiti različitu upotrebu glagola? Marija Magdalena u drugom retku bila je jednostavno nositeljica poruke učenicima koja je u izrazu »ne znamo« izrazila iskustvo cijele skupine. Neki egzegeti u glagolu *oidamen* prepoznaju sinoptički izvor koji je bio poznat Ivanu, a koji spominje prisutnost više žena. Marko i Matej uz Mariju Magdalenu spominju i druge žene koje zajedno s njom odlaze na Isusov grob (usp. Mk 16, 1; Mt 28, 1). Egzegeti kažu da je prva množina znak da Marija predstavlja ivanovsku zajednicu i da je ta množina preuzeta od sinoptika gdje je više žena na grobu.

Njezin odgovor anđelima u odnosu na onaj koji je dala učenicima je dakle drugačiji. Magdalena više ne govori u množini »ne znamo«, nego u jednini »ne znam« i ne govori više o »Gospodinu«, nego o »Gospodinu mojemu«. Na taj način u Iv 20, 13 autor predstavlja Magdaleninu osobnu reakciju pred problemom i pitanjem praznog groba kao i njezin intiman odnos s Gospodinom o kojemu dovoljno govore njezine suze koje se u rr. 11-15 spominju čak četiri puta. Riječ je o dubokom odnosu pripadnosti Marije Isusu. Magdalena ni najmanje ne sluti da je Isus uskrsnuo. Ona će tražiti mrtvo tijelo. Problem Marije je taj da je zarobljena prošlošću, previše je osjećajno navezana na zemaljskog

⁸⁷ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 350.

⁸⁸ Bijela je boja u Bibliji boja nebeskih bića.

Isusa i želi ga posjedovati. U događaju koji Ivan opisuje anđeli ne igraju neku istaknutu ulogu. Nakon toga o njima više ništa ne saznajemo.⁸⁹

U retku 12 nailazimo na sljedeće zajedničke elemente sa sinopticima: »vidje« (usp. Mk 16, 5), »dva« (usp. Lk 24, 4), »anđela« (usp. Mt 28, 2), »gdje sjede« (usp. Mk 16, 5 i Mt 28, 2) i »u bjelini« (usp. Mk 16, 5 i Mt 28, 3). Uz te zajedničke podatke Ivan je uvrstio dodatak o položaju anđela (usp. Iv 20, 12). Na upit anđela: »Ženo, što plačeš?« (Iv 20, 13) i »Ne bojte se!« (Mk 16, 6 i Mt 28, 5) prema pojedinim evanđelistima žene reagiraju različito. Ivan govori da je Marija Magdalena plakala, Marko napominje da su žene pobjegle od groba zbog straha koji je obuzeo žene. Jednako tako je i u Matejevu izvještaju. No one ujedno i s radošću odlaze s groba. Postoji razlika u odnosu na riječi anđela između sinoptičkog i Ivanovog izvještaja. Prema sinopticima anđeli su glasnici uskrsnuća Kristova i ženama poručuju da pođu u Galileju gdje će ga vidjeti. Kod Ivana anđeli Mariji postavljaju samo kratko pitanje: »Ženo, što plačeš?« i više ništa ne govore. Marija Magdalena odgovara anđelima: »Uzeše Gospodina mojega i ne znam gdje ga staviše.« (Iv 20, 13). »Ne znamo« je izvorni oblik u Iv 20, 2, dok su ove Marijine riječi u jednini prilagođene za samo jednu osobu.⁹⁰

U ovom trenutku nijedna druga žena nije s njom. Pitanje koje joj je postavljeno tiče se njezine žalosti, pa se i njezin odgovor odnosi samo na nju. Možda je toliko tužna što su tadašnji Židovi veliku važnost pridavali ispravnu i primjerenu ukopu. Nesigurnost glede onoga što se dogodilo s Isusovim tijelom Mariju je veoma mučila i uznemiravala. Moguće je da se Marija užurbano povukla pa zbog toga nemamo odgovor anđela. Brojni autori drže da su anđeli na pojavu Gospodina iza Marije, učinili neki pokret. Marija se nakon toga okrenula i ugledala Isusa.

3.3.3. *Marija i Isus (Iv 20, 14-17)*

Ivan ne govori zašto Marija nije prepoznala Isusa. Jedna od mogućnosti može biti da su joj suze zamagljivale pogled, ali nema razloga da tako ne prepoznamo nekoga. Čini se da se uskrsli Isus po nečemu razlikovao i zato ga se nije moglo prepoznati. Evanđelja donose još takvih primjera. Učenici nisu prepoznali Isusa na putu u Emaus i Matej

⁸⁹ L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 668.

⁹⁰ A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 123-124.

navodi kada se Isus ukazao učenicima na gori da su neki pali ničice, a »neki posumnjaše« (Mt 28, 17).

Isusova formulacija pitanja »Koga tražiš?«, a ne »Što tražiš?« vjerojatno je Mariju dovela do pravog traga. Ona je tražila mrtvo tijelo, a trebala je tražiti živog čovjeka.⁹¹ Marijin susret s Isusom sadrži tri važna elementa. Nakon dijaloga s anđelima Marija se »okrenu« ili »obazre« – grč. *strefo* koji je identičan hebrejskom glagolu *šûb* – »obratiti se« i označava nužnu promjenu perspektive. Marija je u Isusovoj smrti pozvana vidjeti ne samo kraj nego i početak novoga života. Drugi element je da se ispunja obećanje dano apostolima na posljednjoj večeri: »Još malo pa ćete me opet vidjeti« (usp. Iv 14, 19).

Isus ponavlja pitanje anđela no dodaje i »Koga tražiš?« koje je središte odlomka. Prvo je oslovljava sa »ženo«. U Ivanovu evanđelju Isus upotrebljava taj zajednički naziv obraćajući se majci (Iv 2, 4; 19, 26), Samarijanki (Iv 4, 21) i Mariji Magdaleni. Riječ »ženo« u grčkom jeziku ne zvuči tako hladno kao u engleskom.⁹² Kada se donosi taj izraz to su ključni trenuci u Isusovom životu. Sve te žene zadobivaju posebnu ulogu i poslanje. One postaju modeli puta koji je potrebno nasljedovati i stvarnosti koju treba otkriti. Svakoj ženi Isus objavljuje jednu istinu koja se ne može osjetiti tjelesnim osjetilima, nego vjerom.

U Isusovom pitanju ne možemo a ne uočiti sličnosti s pitanjem upućenim prvim učenicima: »Koga tražite?« u Iv 1, 38. Učenici traže nešto, dok Marija traži nekoga. Ivan time poziva svoje čitatelje na prijelaz iz traženja nečega u traženje Nekoga. Marijin put je bio traženje nečega – mrtvog tijela, a završava s traženjem nekoga – uskrsloga Krista.⁹³ Pozvana je napustiti tjeskobno traženje mjesta na kojem je mrtvo tijelo i potražiti sada mjesto boravka Uskrsloga. Treći element je da je Isus oslovljava imenom Marija. Ime je u židovstvu označavalo osobu, poslanje i identitet. U tom svjetlu poznavati nekoga imenom značilo je biti dio njegove osobe i njegova života. Isus, dobri pastir koji poznaje svoje ovce i zove ih imenom i koje poznaju njegov glas, u svom drugom obraćanju Magdaleni zove ju njezinim osobnim imenom: »Marijo!«.

⁹¹ L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 668.

⁹² Usp. *isto*, 165.

⁹³ Usp. S. FUŽINATO, *Kako oduševiti mlade za čitanje Svetoga pisma?*, 21.

Isusovo obraćanje imenom je temeljni prijelaz koji će uspostaviti kraj nepoznavanju. Isus i Magdalena se prepoznaju na temelju jedinstvenog odnosa koji biva objavljen u imenu. Ime izražava naše duboko ja i biti zvani imenom govori nam da postojimo za nekoga. A postojati za nekoga u stvarnosti je jedini način postojanja. Isus zove Mariju imenom što nadilazi svaku udaljenost i neprepoznavanje. Tek tada prepoznaje Isusa. Marija odgovara hebrejskim nazivom »Rabbuni« što znači »moj Učitelju«. Ponovno je naglašena pripadnost. No i dalje je to označavanje zemaljskog Isusa kako su ga učenici zvali prije smrti. Marija vidi Isusa, no on još nije Uskrsli. No, postoji opasnost da se zbog velike navezanosti izgubi polifonija postojanja.

Isusov poziv u r. 17. je poziv da nadidemo tu opasnost. Susret s Isusom završava primanjem i ispunjenjem poslanja. Sedamanesti redak: »Ne zadržavaj se sa mnom« u grčkom izvornom jeziku nalazi se u imperativu prezenta pa je ispravnije prevesti »ne nastavljam me dodirivati« u smislu ne zadržavaj me. Riječ je o negativnom imperativu prezenta glagola *apto* koji obustavlja već započeto djelo. To ukazuje na drugačije shvaćanje odnosa i na drugačije shvaćanje njihove povezanosti. Isus navodi i razlog svoje molbe: »Jer još ne uzidoh Ocu«. Dvostrukim prizorom o anđelima i Isusu evanđelist naglašava da Isusovo tijelo nije odneseno. Isus zabranjuje Mariji da ga dotakne jer još nije dovršen njegov povratak Ocu.⁹⁴

Sedamnaesti redak sadrži nekoliko interpretativnih poteškoća. Prva poteškoća vezana je uz Isusovu zapovijed: »Ne zadržavaj se sa mnom«. Mariju je zasigurno obuzela radost što je vidjela svoga Gospodina pa ga je na neki način obujmila kao što su to učinile žene o kojima piše Matej. Riječi koje Isus govori o svom uzlaženju ne možemo lako shvatiti jer nam je teško zamisliti kakve veze ima Marijino držanje za Isusa s uzašašćem. Marijina reakcija je bila kao da se Isus vraća svome zemaljskom životu, no jasno nam je da se tim izrazom označava Isusov odlazak Ocu. Stoga se može tumačiti u smislu Isusova ne vraćanja zemaljskom životu.⁹⁵

Preuzimajući ivanovsku predaju, evanđelist ju je drukčije interpretirao dodavši razlog: »jer još ne uzidoh Ocu«. Kako ćemo, dakle, shvatiti Isusovo uskrsnuće da bi ispravno razumjeli njegova ukazanja? Odgovor ćemo pronaći u Isusovim riječima: »Idi mojoj

⁹⁴ Usp. Ph. PERKINS, *Evanđelje po Ivanu*, u: D. J. HARRINGTON i dr. (ur.), *Komentar Evanđelja i Djela apostolskih*, Sarajevo, 1997., 519-639., ovdje 633.

⁹⁵ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu. Uvod i komentar*, 670.

braći i javi im: Uzlazim Ocu svomu i Ocu vašemu, Bogu svomu i Bogu vašemu!« (Iv 20, 17). Svečani oblik govora, poput ovoga, treba imati dublji smisao, a to je podsjećanje na Isusov početak kada poziva učenike da vjeruju u Boga (usp. Iv 14, 1) gdje je svoj odlazak obrazložio potrebom da im pripravi stan kod Oca.⁹⁶

Sljedeća poteškoća vezana je uz značenje izraza »moja braća«? Dakle, braća su učenici, oni kojima je Marija trebala prenijeti poruku. Međutim, njih se inače ne oslovljava s »braćom« jer se tim izrazom oslovljavaju Isusova rođena braća. Iako je rečeno da oni nisu u njega povjerovali (usp. Iv 7, 5) Luka kazuje da su se od uskrsnuća Isusova braća nalazila s učenicima (usp. Dj 1, 14). Vidimo da je do tada u njima već došlo do promjene pa je moguće da se u ovom retku misli na njih. Sve u svemu čini se da je pretkratko vrijeme da bi im se mogla uputiti ovakva. Isti problem donosi i Mt 28, 10 gdje su žene dobile nalog od Gospodina da odu i navijeste »njegovoj braći«. Tako dolazimo do zaključka da se taj izraz ipak odnosi na Isusove učenike.

Zapažamo da Isus o Bogu govori kao »Ocu svome i Ocu vašemu« te »Bogu svome i Bogu vašemu«. To je važno pri shvaćanju Kristove osobe.⁹⁷ Uskrsli Isus ne zove svoje učenike braćom, a Boga ne zove samo svojim, nego i njihovim Ocem. Isus šalje Duha Branitelja da bi se to sve ostvarilo. Izvješća o ukazanjima Uskrsloga ne možemo pripovijedati ni na koji drugi način nego da se o njima govori kao o događajima koji su slijedili nakon uskrsnuća.⁹⁸

U tim retcima bitno je istaknuti kako Isus pomaže Magdaleni da ga prepozna, no odmah ju poziva na višu razinu odnosa, tj. na drugačije shvaćanje povezanosti. Razlog Isusove molbe Mariji da »se ne zadržava s njim« nalazimo u objašnjenju: »jer još ne uzidoh Ocu.« Dakle, ne radi se o zabrani, nego o molbi da ga ne zadržava na njegovu putu k Ocu. U tom trenutku Magdalena zaista prepoznaje svoga uskrslog Gospodina. Njezin put vjere dosegao je svoj vrhunac te je spremna primiti poslanje. Prisutnost Uskrslog u svijetu i pripadnost njemu Magdalena treba živjeti u vremenu koje dolazi, a ne u prošlosti. Treba ga živjeti na putu vjere, a ne osjetnog spoznanja.

⁹⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 350.

⁹⁷ L. MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 671-672.

⁹⁸ I. DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 350.

3.3.4. Zaključak (Iv 20, 18)

Susret s Marijom Magdalenom od iznimnog je značenja. Isus odlazi svome Ocu bez odlaganja te šalje Mariju da to javi njegovoj braći.⁹⁹ U svjetlu Proslova možemo reći da je Isus dao moć onima koji veruju u njega da postanu djeca Božja. Magdalena postaje vjesnica novog odnosa: Isus, koga je Otac predao iz ljubavi za svijet da se svijet spasi po njemu (Iv 3, 16), sada raspršene sinove Božje skuplja u jedno. A Otac uslišava Isusovu molitvu da svi budu jedno.¹⁰⁰ No autor Leon Morris ističe da ako je doista trebalo da Marija govori s Isusovom braćom, ne čini se da je postupila prema tome naputku. Učenicima je rekla da je vidjela Gospodina te da joj je on ukazao određene stvari. Ovdje s upravnog govora: »Vidjela sam Gospodina« prelazi na neupravni: »da joj je to rekao«. Tim se postupkom najvažnije riječi jače ističu, a naglasak stavlja na Marijino iskustvo.¹⁰¹

Statičan stav uvodnog retka: »A Marija je stajala vani kod groba i plakala« (Iv 20, 11a) u snažnom je kontrastu sa zaključnim: »Ode Marija Magdalena navješćujući učenicima: Vidjela sam Gospodina i on mi je to rekao.« (Iv 20, 18). Marija Magdalena postaje prva navjestiteljica Uskrsloga učenicima koje prvi i jedini put u Ivanovu evanđelju Isus naziva svojom braćom. Marija prihvaća Isusovo poslanje i odlazi k učenicima navijestiti im Isusovu radosnu vijest: »Vidjela sam Gospodina i on mi je to rekao«. Riječi Magdalenina navještaja Isusova uskrsnuća iste su riječi kojima će apostoli kasnije svjedočiti o uskrsnome Kristu: »Vidjeli smo Gospodina!« (Iv 20, 25 i 1 Kor 9, 1).

Ipak ne označava Marijinu promjenu toliko odlazak koliko navještaj učenicima jedne duboke i jednostavne istine: »Vidjela sam Gospodina!« Riječ koja je Tijelom postala sada se može promatrati samo očima vjere. Proslav Ivanova evanđelja je završen riječima: »Boga nitko nikada ne vidje: Jedinorođenac – Bog – koji je u krilu Očevu on ga obznani.« (Iv 1, 18). Put koji je Magdalena prošla zajedno s Isusom završava Magdaleninim svjedočanstvom osobnog susreta i osjetnog iskustva: »Vidjela sam Gospodina!« (Iv 20, 18). Riječ je o ženi koja, za razliku od prvih učenika nije tražila nešto, nego Nekoga kojega je susrela i čiji je misterij razumjela. Sada kada Riječ koja je

⁹⁹ W. J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 1975., 434.

¹⁰⁰ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 350.

¹⁰¹ Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 672.

tijelom postala neće više biti vidljiva, promatrat će ga očima vjere. Magdalenina budućnost, budućnost je vjernika: »Blaženi koji ne vidješe a vjeruju!« (Iv 20, 29).

Za razliku od susreta s praznim Isusovim grobom, kada je mogla samo dvojici učenika reći što je vidjela, Mariju Magdalenu ovdje možemo promatrati u ulozi navjestiteljice. Ako pogledamo ulogu Marije Magdalene u cijelom tekstu 20, 1-18 vidimo da je njezina uloga u potpunosti u službi ivanovske teologije koja predstavlja određenu vrstu predigre za ukazanja Uskrsloga učenicima.¹⁰²

Isusova poruka o svome proslavljenju također ima ivanovski izričaj. Ivan ne upotrebljava izraz »uskrsnuo je«, nego pojam uskrsnuća označava kategorijom proslavljenja i uzašašća (usp. Iv 20, 18).¹⁰³ Tom kategorijom su već prvi kršćani izražavali Isusovo uskrsnuće. Ivan shvaća Isusovo uskrsno otajstvo kao »odlazak Ocu« ili »uzlazak u Nebo«. Kada Ivan govori o ponovnom povratku Isusa svojoj braći, shvaća taj povratak kao ostvarenje životnog zajedništva učenika s Kristom u »duhu i istini«. Isusovi učenici neće biti siročad jer ih on neće nikada napustiti.¹⁰⁴

No, to što se uskrsli Krist u Ivanovu evanđelju najprije ukazao jednoj ženi i to što je žena prva poslana navijestiti poruku uskrsnuća od velikog je značenja. Ivan daje prednost ljubavi nad službom.¹⁰⁵

3.4. MARIJA MAGDALENA – NAVJESTITELJICA USKRSLOGA

Možemo ustanoviti da su oni koji susreću uskrslog Krista u žalosti i velikom strahu. Žalost je bila prisutna zbog svega što se dogodilo, a u strahu su pred onime što će doći. Istodobno uočavamo da Isusova pojava i susret s njime odnosi strah i unosi neopisiv mir. U tim susretima Isus ulijeva nadu koja ih pokreće kao svjedoke uskrsnuća i novoga života.¹⁰⁶

Marija postaje žena preobražena putem traženja koji je započeo plačem nad samom sobom, a završio susretom i prepoznavanjem svojega Gospodina i preuzimanjem

¹⁰² I. DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljenog učenika*, 350-351.

¹⁰³ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, 124.

¹⁰⁴ Usp. *isto*, 130.

¹⁰⁵ F. PORSCH, *Ivanovo evanđelje*, 176.

¹⁰⁶ B. LUJIĆ, *Iskre ljubavi iz evanđelja*, 176-177.

odgovornosti za navještaj Uskrsloga. U njezinu putu traženja Ivan je čitateljima svakoga vremena, prikazao put od trženja do vjerovanja; put od sebe do odgovornosti za drugoga. U Isusovu ukazanju Mariji možemo reći da Isusov odnos prema ženama doseže svoj vrhunac. U tom susretu dolazi do izražaja Isusova spasenjaska ljubav, ne samo prema Mariji, nego i prema svakoj ženi koja je jednako kao i muškarac dostojna njegove objave i koja jednako kao i učenici postaje njegova navjestiteljica.

Čovjek današnjice, zaokupljen drugim stvarima, sve manje pridaje važnosti i sve više sumnja u autentičnost riječi prenositelja vjere. Ipak više od riječi, današnji vjernici su željni autentičnog svjedočanstva vlastitog života. Potrebni su nam istinski svjedoci koji će živjeti ono što govore i navještaju, svjedoci u čijim životima neće doći do raskoraka između riječi i djela. U primjeru Marije Magdalene, u njezinom ustrajnom traženju Gospodina otkrivamo »privlačnog« navjestitelja. »Ženo, što plačeš?« pitanje je kojim anđeli i Isus pozivaju Mariju Magdalenu a zajedno s njom i nas danas, na osobni susret sa samim sobom i s Uskrsnim.

Jednako tako Isusovo pitanje »Koga tražiš?« potiče nas da iskreno odgovorimo koga mi tražimo u svojem vjerničkom životu. Ako želimo susreti Uskrsloga potrebno je susresti se ponajprije sa samim sobom i s istinom o samome sebi. Poput Magdalene, koja se bez straha susrela sa stvarnošću Kristove smrti i s istinom o samoj sebi, navjestitelj je pozvan prihvaćati stvarnost svijeta i čovjeka onakvima kakvi uistinu jesu i prihvatiti čovjeka unatoč svim opterećenjima, poteškoćama i strahovima koje sa sobom nosi.

Sjetimo se da žene u židovstvu nisu mogle svjedočiti. Sadržaj Magdalenina svjedočanstva iskustvo je osobnog susreta s uskrsnim Isusom, u kojemu postaje »apostola apostolorum«, prva navjestiteljica Uskrsloga. Na taj način, Magdalena je izvrstan model navjestitelja, koji nakon što se osobno susreo s Bogom polazi ususret braći, svjedočeći ljepotu života i pozivajući ih na osobni susret s Bogom. Riječ je o svjedočanstvu osobnog susreta koje i danas snažno privlači sve one koji se nalaze na svojem putu traženja. Naviještati radost novoga života poslanje je Marije Magdalene i svakog učenika. Od sada će učenici susretati Isusa u susretu s braćom.¹⁰⁷

Prvotni cilj Ivanova evanđelja, kako i sam autor navodi je vjera u Isusa Krista koja vodi u život vječni: »Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu

¹⁰⁷ S. FUŽINATO, Kako oduševiti mlade za čitanje Svetoga pisma?, 20-21.

zapisana u ovoj knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.« (Iv 20, 30-31).

U Magdaleninu susretu s Isusom, Ivan prikazuje put vjere koji vodi u život vječni, a koji se sastoji od sljedećih etapa:

1. Doći k svjetlu. Poput Nikodema koji je Isusu došao noću i Magdalena dolazi na Isusov grob za vrijeme mraka. No u susretu s njim, baš kao i Nikodem te slijepac od rođenja, pozvana je prijeći iz tame u svjetlost. Put vjere put je prijelaza iz tame u svjetlo, iz smrti u život. Čovjeku koji živi u tami grijeha, nesigurnosti, straha i očaja potrebno je svjetlo vjere kako bi osvijetlilo sve ono što se tijekom njegova puta traženja skupilo u njegovu srcu.
2. Susret s Istinom. Istina u Ivanovu evanđelju objava je utjelovljene Riječi. Čovjek na svom putu traženja punine života pozvan je stajati pred Božjom Istinom bez bježanja i bez oholosti. Riječ je o susretu s Istinom u kojemu čovjek spoznaje ne samo Istinu o Bogu i drugom čovjeku, nego ponajprije istinu o samome sebi bez koje je nemoguće dosegnuti puninu života za kojom čezne.
3. Vjerovati da bi živio. Vjerovati u Ivanovu evanđelju ne znači prihvatiti doktrinu ili neku apstraktnu istinu, nego znači ući u osoban odnos s Isusom Kristom, Sinom Božjim, koji zahvaća čovjeka u cjelovitosti njegova bića. Vjerovati u Ivanovu evanđelju znači izaći iz samoga sebe i krenuti ususret Nekomu što je Magdalena ostvarila u trenutku u kojemu se okrenula kako bi vidjeli Lice Drugoga.

Prema tome, bilo bi opravdano zaključiti da samo ljubav prema Isusu i vjera u njegovu spasenjsku Riječ postaju pravi ključ za prihvaćanje uskrsloga Krista. Ljubav i vjera nisu samo neophodne za čin uskrsnuća, nego i za daljnji hod s Kristom u kojemu ćemo postati i biti njegovi autentični učenici i odvažni svjedoci.¹⁰⁸

Naposljetku, potrebno je istaknuti da uloga Marije Magdalene i njezino dostojanstvo nije umanjeno unatoč krivim interpretacijama koje su o njoj dane tijekom stoljeća, a koje svakako nisu u skladu s Novim zavjetom. Kao i ona, svaki čovjek je pozvan od

¹⁰⁸ B. LUJIĆ, *Iskre ljubavi iz evanđelja*, 175.

Boga da ispuni svoje poslanje, to jest onu zadaću koju mu je Bog povjerio. U tom svjetlu, Marija Magdalena, žena koja je dobila poslanje da navijesti toliko lijepu i snažnu vijest o uskrsnuću našega Gospodina i vjernicima današnjeg vremena može biti i jest trajni poticaj i nadahnuće za osobno obraćenje, susret s Uskrsnim i autentičan odnos ljubavi i vjere prema Bogu i bratu čovjeku.

Zaključak

Cilj ovog rada bio je prikazati Mariju Magdalenu kao Isusovu učenicu i prvu navjesticu njegova uskrsnuća. U njoj gledamo primjer ustrajnog traženja Gospodina. Samo jedna njegova riječ »Marijo!« bila je dovoljna da ga prepozna. Međutim, Isus kojega prepoznaje je zemaljski Isus. Tek u trenutku Isusova govora o odlasku Ocu i primanja poslanja događa se Marijina preobrazba. Iako je bila uvjerena da traži mrtvo tijelo, pred njom je stajao uskrsli Krist. Marija Magdalena se okreće od groba, ne gleda više u smrt, nego u živoga Krista. On oslobađa njezinu dušu iz tame u kojoj se nalazi i ponovno vraća radost i nadu u njezin život. Krist, koji je uskrsnuo od mrtvih, Mariji Magdaleni daje novi život. Spoznaju o uskrsnuću ne može zadržati samo za sebe jer prema Isusovu nalogu dobiva poslanje da navijesti vjeru u uskrsloga Krista učenicima koju će im autentično i radosno posvjedočiti.

Mnogi ljudi danas izgubljeno lutaju tražeći nešto, ne želeći se »obazreti« i učiniti iskorak iz tame prema novom životu. Poput Magdalene koja je prepoznala Gospodina, svaki čovjek je pozvan izaći iz tame i prepoznati Uskrsloga. Dakako, naš susret s njime neće biti na način kako ga je susrela Marija Magdalena i učenici, no možemo ga susresti u nutринi svoje duše i tek kada se susretnemo s njime spremni smo navješćati braći radost uskrsnuća. Uskrsnuće nije bilo aktualno samo u životima prvih kršćana, ono je spoznaja koju smo pozvani svakodnevno živjeti i danas.

Isus Krist preko Marije Magdalene daje također novu nadu učenicima. Nije ih ostavio same, sada će ga gledati na potpuno novi način: putem vjere. Čovjek je pozvan donositi svjetlo vjere i nadu koju je Marija Magdalena donijela apostolima, a kasnije apostoli svjedočili »u Jeruzalemu, po svoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje«. »Kao što je njega poslao Otac tako i on šalje nas« da donesemo radost uskrsnuća u srca mnogih, u srca onih kojima je to potrebno. Svatko je potreban susreta koji će ga preobraziti i nakon kojega više neće biti isti, a to je moguće jedino u susretu s Gospodinom. Stoga, smo uvijek iznova pozvani, poput Marije Magdalene, ustrajno tražiti Uskrsloga jer susret s njime ćemo doživjeti samo ako ne budemo odustajali od traženja Nekoga.

Literatura

Crkveni izvori

IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu žene prigodom marijanske godine*, Zagreb, 1989.

REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jerusalem«*, Zagreb, 2011.

Knjige

ANIĆ, Jadranka Rebeka, SEVER GLOBAN, Irena, *Marija Magdalena: od Isusove učenice do filmske bludnice*, Zagreb, 2018.

BROWN, Raymond Edward, *Uvod u novi zavjet*, Zagreb, 2008.

COLE, Alan, *Evandjelje po Marku. Uvod i komentar*, Novi Sad, 1989.

CRVENKA, Mario, *Žene u Bibliji*, Zagreb, 2015.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Evandjelje ljubljenog učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja*, Zagreb, 2012.

FRANCE, Richard Thomas, *Evandjelje po Mateju. Uvod i komentar*, Daruvar, 1997.

HARRINGTON, Daniel J. i dr. (ur.), *Komentar Evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo, 1997.

HARRINGTON, Wilfrid J., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 1975.

LUJIĆ, Božo, *Iskre ljubavi iz evanđelja*, Zagreb, 2001.

MÜLLER, Paul Gerhard, *Lukino evanđelje*, Zagreb, 1996.

MEYER, Marvin, *Gnostička otkrića*, Zagreb, 2006.

MORRIS, Leon, *Evandjelje po Ivanu. Uvod i komentar*, Daruvar, 1997.

MORRIS, Leon, *Evandjelje po Luki. Uvod i komentar*, Novi Sad, 1983.

PORSCH, Felix, *Ivanovo evanđelje*, Zagreb, 2002.

PORTER, Joshua Roy, *Izgubljena Biblija*, Zagreb, 2011.

PLISCH, Uwe-Karsten, *The gospel of Thomas*, Stuttgart, 2008.

REBIĆ, Adalbert, *Isusovo uskrsnuće. Izvješća-poruka-vjera*, Zagreb, 1999.

ROBINSON, James M. (ur.), *Knjižnica Nag Hammadi*, Zagreb, 2002.

LADAN, Tomislav, KESER, Zlatko, JARAK, Vjeko Božo, *Evandjelje po Ivanu*, Đakovo, 2006.

Članci

FUŽINATO, Silvana, Kako oduševiti mlade za čitanje Svetoga pisma?, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* 146(2018.)1, 16-21.

LJUMANOVIĆ, Azra, Žene u Isusovu poslanju, u: *Obnovljeni život* 45(1990.), 519-533.

ODOBAŠIĆ, Božo, Žena i njezino poslanje prema Svetom pismu, u: *Vrelo života* 18(1992.)1, 38-47.

TOMIĆ, Celestin, Žene u evanđelju, u: *Veritas* 17(1978.)2, 27.

ŽUVIĆ, Nikola, Otkrivenje sv. Ivana i apokrifi, u: *Bogoslovska smotra* 22(1934.)1, 47-68.

Rječnici, leksikoni, enciklopedije

GRABNER-HAIDER, Anton (ur.), *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997.

REBIĆ, Adalbert (ur.), *Mali religijski rječnik*, Zagreb, 1997.

STARIĆ, Aldo (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik*, Zagreb, 2009.